

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I ELS CONFLICTES DE MERCAT

La situació de la premsa al Principat de Catalunya:
una proposta d'anàlisi alternativa

Salvador Cardús i Ros

PRIMER CONGRÉS DE MITJANS DE COMUNICACIÓ:
EL FUTUR DE LES LENGÜES

ELS MITJANS DE COMUNICACIÓ I ELS CONFLICTES DE MERCAT

La situació de la premsa al Principat de Catalunya:
una proposta d'anàlisi alternativa

Salvador Cardús i Ros
Octubre de 1992

INTRODUCCIÓ

Els estudis sobre la premsa a Catalunya

Si deixem de banda els nombrosos estudis d'història de la premsa i els treballs sobre l'espai de comunicació català del Dr. Gifreu, la recerca sobre els mitjans de comunicació catalans i en especial sobre la premsa escrita, amb poques excepcions, s'han fonamentat i també limitat a una anàlisi descriptiva del nombre de publicacions, la seva difusió, l'audiència, l'evolució en el temps... En algun cas, s'ha arribat a l'anàlisi de contingut d'alguna secció periodística, com ara la crítica literària o les esqueles, però també sense superar mai la mera descripció.

En general, doncs, les anàlisis del *mercat* de la premsa es centren en una única dimensió, que és la de les dades de difusió de l'OJD i, amb menys freqüència, les xifres d'audiència de l'EGM. A més, aquestes anàlisis es veuen molt limitades perquè la informació disponible és incompleta, atès el caràcter voluntari dels mitjans que hi són presents, cosa que encara fa més difícil, si no impossible, l'estudi de sèries llargues i exhaustives. I sempre, deixant de banda les reserves sobre la seva fiabilitat.

El perquè d'aquesta pobresa de l'anàlisi empírica no s'ha de buscar en la competència -d'altra banda prou reconeguda- dels especialistes en la matèria, sinó en les dificultats per emprendre investigacions de llarg abast i en la mateixa complexitat del fenomen. Però també hi ha hagut algunes limitacions en els plantejaments teòrics d'aquestes recerques, que aquí voldria discutir.

I és que una aproximació només quantitativa a la difusió de la premsa, més que no pas servir per obtenir-ne una radiografia, és a dir, per conèixer-ne les interioritats, l'estructura interna i els determinants bàsics, al contrari, ens acosta únicament a la part més externa i visible. I, per això, en certa manera, aquesta limitació pot arribar fins i tot a emascarar una realitat extraordinàriament més complexa i dinàmica. El món de la premsa és un terreny de combat econòmic, social, cultural i sobretot polític que, com tot joc social -però especialment si és un joc de poder-, tendeix a l'opacitat i a generar múltiples estratègies de dissimulació.

Un model d'anàlisi alternatiu

La meua intenció, per bé que necessàriament modesta en els resultats -en el marc d'una ponència de vint minuts-, vol ser ambiciosa en el plantejament. Es tracta de considerar la premsa a Catalunya com un terreny de joc en el qual uns determinats

jugadors -els responsables dels diversos diaris-, que ocupen posicions jeràrquicament diferents, desenvolupen estratègies destinades a mantenir, i si és possible millorar, aquelles posicions inicials en l'espai de joc. Una de les tesis fonamentals d'aquesta perspectiva serà que en aquest joc no es tracta, ni només ni principalment, de vendre més diaris. Hi ha altres posicions en el camp que, tractant-se del tipus de producte de què parlem, esdevenen tant o més rellevants que una quantitat determinada de lectors, sense que, naturalment, es pugui menystenir aquesta dada. Així, per exemple, un diari podria buscar principalment obtenir un cert prestigi en el món universitari o entre determinats cercles *professionals*, o podria voler cridar l'atenció de les elits polítiques o empresarials, o podria considerar prioritària la creació d'opinió pública en determinats sectors, etc. No hi ha, doncs, un únic mercat de lectors genèric, sinó diversos d'específics: polític, cultural, empresarial, universitari, etc.

Per analitzar el *camp de joc*¹ de la premsa, s'ha de tenir present que cada mitjà parteix d'una posició inicial més o menys avantatjosa i que disposa d'uns recursos -un *capital* econòmic, simbòlic, de prestigi cultural, de col·laboradors, etc.- que li permeten fer apostes més o menys elevades i, en definitiva, allò que és decisiu: tenir la iniciativa en el joc. Els jugadors, doncs, desencadenen *envits de lluita* (desafiaments), és a dir, fan jugades a partir de les estratègies de joc apreses en la mateixa pràctica professional, és a dir, segons uns *habitus*² específics. El domini d'aquests *habitus* és el que permet superar el *dret d'admissió* en el camp, i s'adquireixen per processos d'iniciació llargs i generalment reservats. Els *habitus* responen a unes regles no escrites, que especifiquen coses com el grau de duresa a què pot arribar la confrontació en el joc o els pactes bilaterals conjunturals de no-agressió,³ etc. La iniciativa en el

¹ El model d'anàlisi que aquí se segueix es basa en la proposta de Pierre Bourdieu i la seva escola. Així, s'utilitzaran nocions com les de *camp*, entès com un espai social estructurat de posicions, en el qual els agents socials hi juguen segons un *habitus* -unes disposicions- que posen en marxa estratègies de joc en resposta a uns *envits de lluita* i a uns interessos específics.

² La noció d'*habitus* és especialment interessant perquè es refereix a les disposicions individuals dels agents socials cap a determinades accions i preses de decisió en circumstàncies concretes, adquirides en la mateixa pràctica social. Disposicions que generalment es mantenen en un estadi implícit, no conscient, però que alhora indiquen els interessos de grup dins del qual s'ha desenvolupat l'*habitus*.

³ En aquest sentit, és notori que els *habitus* periodístics a Madrid són molt diferents dels de Barcelona. Els espectacles públics de confrontacions obertes entre mitjans que es produeixen en el camp de la premsa de Madrid, i que responen alhora a lluites ideològiques, lluites de mercat i lluites professionals, a Barcelona són gairebé inimaginables. Qualsevol interpretació en termes subjectius -sobre les bones maneres dels professionals, per exemple- o en termes ideològics -un suposat tarannà diferent dels espanyols, etc.- seria erroni. De fet, és l'estructura mateixa del camp periodístic madrileny allò que obliga a aquell grau de confrontació, facilitat per un *habitus* adquirit en la pràctica, en resposta a uns *envits de lluita* que allà necessiten unes formes públiques diferents de les d'aquí.

joc la pot donar, en un determinat moment, una primícia informativa, la capacitat per destapar una afer delictiu, obtenir una entrevista en exclusiva, aconseguir fitxar un col.laborador de prestigi o publicar suplementos de ciència de gran qualitat. Però també la proporcionen els suplementos dominicals, les campanyes publicitàries, els dissenys, la introducció del color, els corresponsals de guerra, etc. Cadascuna d'aquestes iniciatives pot tenir objectius molt diversos, i no només el d'aconseguir lectors.

El joc que es desenvolupa en el *camp* de la premsa no és simple, doncs, sinó que respon a diversos *envits* simultanis, és a dir, a diferents lògiques i a les estratègies corresponents. Hi ha, efectivament, una lluita comercial per mantenir i, si és possible, millorar les xifres de venda. Però de cap manera no considero que sigui la lògica principal de la premsa a Catalunya, com es deduria d'algunes de les anàlisis que s'han fet. La realitat d'alguns projectes periodístics mostra que, a fracassos sonats al quiosc, no els correspon la crisi del projecte periodístic global que seria d'esperar.

Hi ha, doncs, altres *envits de lluita* -com dèiem abans- tant o més rellevants que el de les vendes. Per exemple, la carrera professional dels periodistes que ocupen les posicions dominants en els diaris, que defineix un *envit* específic que els obliga a seguir unes estratègies no sempre coincidents amb les necessitats del mercat de lectors. Una carrera que, per acabar-ho de complicar, pot tenir els seus objectius de promoció personal dins el mateix periodisme escrit, però també en altres tipus de mitjans, en aconseguir fer un salt cap a altres sectors professionals i fins i tot a la política. (Els casos de directors de diaris que abans o després d'aquesta responsabilitat han tingut càrrecs polítics, o hi aspiren, no són excepcionals.) O, per posar un altre cas que també estudiarem més endavant, hi ha l'*envit* pròpiament polític, d'una extraordinària rellevància en el cas de la premsa a Catalunya. La premsa d'àmbit general a Catalunya, gairebé sense excepció, ha acceptat, de manera tàcita, esdevenir terreny de joc per a la lluita política. I pràcticament s'ha convertit en l'*estadi* mateix del joc, hi ha volgut fer d'àrbitre i, si ha pogut, en alguns casos hi ha intervingut directament amb la provocació, l'acceleració o el retardament de determinades crisis. Avui, un director de diari -a Barcelona- és més un càrrec polític, de confiança política si es vol, que no pas periodístic, amb poques excepcions.

Els diferents *envits de lluita*, lògicament, estan estretament relacionats, i els canvis de posició en un dels espais condiciona tots els altres. En aquesta ponència, en concret, em referiré primer al territori de joc, i després a quatre dels *envits* principals: a la carrera professional, al combat pel prestigi cultural de la premsa, al mercat de lectors i, amb un èmfasi especial, a l'*envit* polític que es juga en el camp de la premsa.

Les limitacions òbvies m'obligaran a fer simplement una exposició ordenada però sintètica d'aquest model d'anàlisi,

aplicat al cas del Principat, a través d'unes breus hipòtesis il·lustrades amb casos exemplars. D'altra banda, em centraré en la premsa barcelonina amb pretensions d'abast general, perquè respon a una lògica diversa de la de la premsa comarcal, a la qual em referiré només indirectament i com a contrapunt.

Intentaré moure'm estrictament en la perspectiva sociològica, sense entrar a fer judicis de valor ni polítics ni ideològics. Ara bé, sóc conscient del risc que representa la pretensió d'analitzar les estratègies de joc, o simplement el propòsit d'explicitar les determinacions que actuen sobre la premsa. Primer, perquè les estratègies de joc difícilment solen ser reconegudes com a tals pels mateixos jugadors. I segonament, perquè l'anàlisi de les determinacions objectives que pesen sobre la premsa adquireix una funció desemmascaradora que pot debilitar algunes de les posicions inicials dels jugadors i, per tant, que pot ser que no es vulguin reconèixer públicament.

Però és indispensable que, des de les ciències socials, s'abordi amb rigor un espai de poder, el de la premsa, que precisament oculta el seu joc a través de les dues consignes principals que s'acostumen a repetir, simptomàticament, d'una manera gairebé compulsiva: el supòsit que és l'àmbit dels àmbits de la *independència política* i l'àmbit dels àmbits de la *llibertat d'expressió*. Aquests dos supòsits representen la negació simbòlica precisament de les dues determinacions principals que pesen sobre la premsa: el seu paper polític actiu i per tant interdependent, i l'exclusió sistemàtica de determinades realitats -i del discurs que produeixen- per tal de reconstruir i delimitar una nova realitat si no oficial, *oficiosa, censurada* en definitiva, adequada als interessos polítics i ideològics que, legítimament, es volen salvaguardar.

La negació de la *interdependència política* -en alguns casos, de la simple subordinació- i de la *censura*, però, esdevé necessària perquè els diaris es mantinguin com a jugadors competents en el camp.⁴ I és que l'interès polític i social d'un mitjà determinat és directament proporcional a la capacitat que demostra per fer creïble la seva suposada independència i el respecte a la llibertat d'expressió, mentre que la incapacitat per simular una certa independència i obertura ideològica, condemna el mitjà a la inutilitat política i, per tant, al seu ostracisme.

⁴ Cal fer esment de la lògica de la negació simbòlica en la construcció de discurs i de realitat social. La negació de l'evidència respon, en termes de Bourdieu, a un "doble joc" l'eficàcia del qual consisteix a simular la defensa d'una determinada norma com a emmascarament d'uns interessos que en definitiva la transgredeixen (*Choses dites*, 1987, p.79). O bé, tal com diu Jean Baudrillard, és propi de tot poder que parli d'ell mateix per negació -és allò del poder presentat com a servei, com a sacrifici, com a lliurament, etc.- de manera que, simulant la mort, s'escapa de l'agonia real (*La precession des simulacres*, 1978). En aquest sentit, el paper fonamental de construcció, manteniment i transmissió de realitat social que té la premsa en la nostra societat també s'afirma presentant-se com a servei, com a imparcial o com a independent, i així s'escapa de la seva agonia quotidiana que és la de la temptació del poder, del partidisme i de la subordinació.

1. L'HETEROGENEÏTAT DEL TERRENY DE JOC

Abans d'entrar en la consideració d'aquells diversos envits de joc que poden donar compte de les estratègies de la premsa a Catalunya, ens convé analitzar directament el terreny de joc en el qual es realitzen. Perquè seria un error suposar que ens trobem davant d'un espai homogeni -el territori del Principat-, en el qual els diversos mitjans lluitarien per a ocupar-lo d'una manera semblant i en la seva totalitat. L'expressió genèrica "premsa d'informació general de Catalunya", que actualment comprèn sis diaris, de fet, emmascara una considerable heterogeneïtat de plantejaments en els respectius projectes periodístics, i això invalida la comparació simple entre les dades de difusió de cadascun.

Per mostrar aquesta heterogeneïtat, consideraré els tres tipus de referències espacials que cada mitjà defineix. Distingiré, doncs, el punt d'observació, el territori de pertinença i el territori de recepció. Si s'aplica aquest model, *grosso modo*, trobem que (vegeu Taula 1):

a) els dos grans diaris que ocupen majoritàriament el mercat de lectors coincideixen, no gens atzarosament, en la seva triple referència espacial. *La Vanguardia* i *El Periódico*, repeteixen al més exactament possible el que en podríem dir la cartografia dels espais polítics hegemònics. Aquests dos diaris proporcionen, per resumir-ho en una frase, una percepció barcelonina (punt d'observació) d'un "nosaltres" espanyol (territori de pertinença) per als catalans -del Principat, s'entén- (territori de recepció). Aquest model no planteja cap mena de problema en relació amb l'ordre polític dominant, al qual s'ajusten buscant la millor adaptació possible i, en definitiva, reforçant-lo a través d'un procés de naturalització.

TAULA 1. TERRITORIS DE REFERÈNCIA DE LA PREMSA A CATALUNYA

	Punt d'observació	Territori de pertinença	Territori de recepció
LA VANGUARDIA	Barcelona	Espanya	Catalunya
EL PERIÓDICO	Barcelona	Espanya	Catalunya
EL PAÍS	Madrid	Espanya	Catalunya
AVUI	Barcelona	?	?
EL OBSERVADOR	Barcelona	?	Catalunya
D DE BARCELONA	Barcelona	?	?
PREMSA COMARCAL	Cap comarca	Comarca	Comarca

b) el cas d'*El País* és diferent. Primer, perquè només és barceloní en algunes pàgines, però no en la perspectiva editorial o en la d'informació, ni tan sols quan fa referència a Catalunya.

Tanmateix, per la seva força política objectiva en l'espai estatal, no ha tingut necessitat d'un mercat de lectors més ampli a Catalunya per arribar a imposar el seu joc propi també en l'espai de la política catalana. La seva especificitat -que justifica la seva presència en el mercat català-, atenant la triple localització analítica, es podria definir com una perspectiva espanyola de Catalunya des d'un "nosaltres" espanyol, per als catalans. Una visió que té l'interès de proporcionar una correcta autolocalització de la política catalana en relació amb el centre del poder real, que és a Madrid. És el *com ens veuen* o el *què volen de nosaltres*.⁵ És imprescindible per a aquell segment de població que objectivament -per exemple, per raons professionals- depèn d'aquesta perspectiva espanyola de la cosa catalana.

c) tercerament, tenim els casos del *Diari de Barcelona*, *l'Avui* i *El Observador*. M'atreviria a sostenir que, en bona part, les dificultats fins i tot en el mercat de lectors ja comencen en el fet que aquests mitjans o bé no defineixen un territori precís, i per tant es produeixen notables confusions que condicionen la identificació clara del lector amb el mitjà, o bé, si el defineixen en teoria, a la pràctica el contravenen sistemàticament. En tots tres casos resulta difícil precisar quin és el *nosaltres* de referència dels tres mitjans esmentats, i en dos casos, quin és el territori de recepció. No ho plantejo en termes de voluntat subjectiva, sinó que parlo de les ambigüitats que es deriven d'una doble contradicció. Primer, entre un projecte més o menys explícit d'espai comunicatiu i la realització concreta -i contradictòria- d'aquest projecte. I en segon lloc, entre aquesta realització pràctica i la realitat política a què s'és servil. Així, en la definició dels espais de referència es produeix l'ambigüitat del fet que no s'assumeixi a fons l'alternativa política a què obligaria el seu espai teòric. I, en conseqüència, els territoris d'autolocalització són contradictoris i incoherents. Per acabar-ho de fer difícil, tenim el cas d'*El Observador*, en el qual s'afegeix el fet de la llengua que utilitza,⁶ i que accentua la contradictorietat d'aquest ús lingüístic amb les picades d'ullet que fa al nacionalisme polític català hegemònic.

Aquesta contradicció entre un projecte teòric d'espai de comunicació -que implicaria un model polític alternatiu a

⁵ Per exemple, *El País* pot esdevenir fonamental per comprendre la perspectiva espanyola d'un possible pacte de legislatura del PSOE amb CiU -i, per tant, de l'acceptació espanyola d'un Miquel Roca-; o per fer-se càrrec de la repercussió de les propostes maragallianes de "refundació" d'Espanya. Així, es descobreix, per exemple, que allò que la premsa estrictament barcelonina presenta com a contribució catalana a la gestió de l'Estat, en una posició obertament col·laboracionista, des del centre és interpretat com a temptació anticonstitucional. Aquesta altra perspectiva -i en definitiva, la que val- és l'aportació a la política catalana d'*El País*, edició de Barcelona.

⁶ Quin terme més suau que el d'ambigüitat no es podria utilitzar en referència a la campanya olímpica d'*El Observador* que consistia a distribuir el CAT per als vehicles?

l'actual- i una acceptació de facto de la realitat política constituïda, esdevé un obstacle objectiu per ajustar les expectatives que creen a la satisfacció que hi poden donar.

d) en aquest context d'anàlisi, bona part de la premsa comarcal en català assumeix perfectament el seu paper local, amb coherència, i sense haver d'entrar en contradicció amb l'espai polític general, amb el qual pot mantenir una posició indiferent, de suport o d'oposició. De fet, això no significa que aquesta premsa no tingui influència en la formació d'opinió pública, però molt difícilment representa l'entrada directa en el joc polític. A la pràctica, o prescindeixen de les referències polítiques que traspassen el seu àmbit de difusió, o es poden permetre el luxe, com sovint ha fet *El Punt*, de discutir obertament determinades manifestacions de l'ordre polític hegemònic.⁷

2. LA CARRERA PROFESSIONAL

Encara que sigui en uns termes molt esquemàtics, voldria començar l'anàlisi dels quatre envits de lluita pel de les estratègies pròpiament professionals.

No és menystenible, des del meu punt de vista, el paper que té en el camp de la premsa la competència estrictament professional entre els periodistes que hi ocupen els càrrecs superiors. Per començar, la contractació d'aquest tipus de càrrecs no es guia simplement per la competència o l'experiència, sinó que hi intervé de manera molt directa la confiança política, o el prestigi personal, a vegades directament lligat als contactes que pot proporcionar o a les portes que pot obrir de determinades conselleries o ministeris. Així, aquest *staff* professional constituït per poc menys d'una cinquantena de periodistes -entre directors, subdirectors i periodistes qualificats- és un col·lectiu en competència i alhora constitueix un grup de *còmplices*, entrelaçats permanentment per telèfon, atrafegats en un constant mercadeig de rumors i d'informacions no publicables, però imprescindibles per fer els pronòstics polítics corresponents.

Una anàlisi detallada dels moviments a la *manxeta* dels diaris ens proporcionaria alguns dels elements decisius per a l'estudi de la premsa a Catalunya. Aquests canvis, la periodicitat i la seva possible interdependència i coincidència en el temps ens podrien mostrar que responen a resituacions de cada mitjà en l'espai polític -a causa dels canvis intrínsecs que es produeixen en aquest altre espai-, més que no pas a moviments autònoms, interns, determinats amb criteris pròpiament periodístics i professionals.⁸

⁷ Es podria fer una comparació entre l'estratègia informativa que va seguir la premsa barcelonina davant la visita del príncep Felip de Borbó la primavera de 1990 i la que va seguir *El Punt*, o, més recentment, la relativa a les detencions de suposats independentistes just abans dels Jocs Olímpics.

⁸ Abonaria la meua afirmació el resultat d'un estudi publicat parcialment per Capçalera núm. 18 (desembre 1990-gener 1991, pàg 6), en el qual s'afirmava: "(...) les empreses han navegat durant aquests darrers anys i (...) no han confiat gaire en els seus principals homes de confiança, els directors...". I

A manca d'un estudi empíric rigorós, em limitaré a formular les hipòtesis que considero plausibles per orientar la reflexió i el debat posteriors sobre aquest punt:

a) la inestabilitat en les direccions i les *manxetes* en general, que ha coincidit també amb la inestabilitat en el nombre de capçaleres durant els anys vuitanta (vegeu Taula 2), suposa un procés d'adequació -no sempre acabat amb l'èxit- als nous equilibris de la realitat política de finals de la Transició. I ha representat, també, un canvi generacional gairebé complet.

TAULA 2. ALTES I BAIXES A LA PREMSA DIARIA (1978-1988)

	ALTES (14)	BAIXES (17)
1978	El Periódico de Catalunya	
	Regió 7	
1979	Punt Diari	4-2-4
	Sport	Catalunya-Express
		La Prensa
		Solidaridad Nacional
1980		Mundo Diario
1981	La Veu de la Ciutat	La Veu de la Ciutat
1982	El País (ed. Barcelona)	Gazeta de Manresa
	El Pla de Bages	El Pla de Bages
	Segre	
1983	El Maresme	El Maresme
1984		Diario de Barcelona
1985		Dicen
		El Correo Catalán
		El Noticiero Universal
1986	ABC (edició Catalunya)	ABC (edició Catalunya)
	Catalunya Sud	
	Record	Record
1987	Diari de Barcelona	
	El Día de Catalunya	
1988		Catalunya Sud
		El Día de Catalunya

Font: Catalunya 77-88. Fundació Jaume Bofill, 1989.

b) hi ha un cert trasvassament des de càrrecs de responsabilitat a l'administració -sovint relacionats amb la premsa, però no necessàriament- a càrrecs de direcció periodística, i viceversa. Hi ha contribuït, i molt, tant l'aparició de nombroses publicacions a càrrec de les mateixes administracions, com la proliferació de gabinets de premsa amb responsabilitats polítiques enormes. En aquest terreny, no tots els mitjans proporcionen ni representen el mateix: és clar que *La Vanguardia* sempre serà més un punt d'arribada, i que *l'Avui*

pel que fa a la independència dels canvis en relació amb els projectes editorials: "Hi ha hagut uns constants canvis de directors, que molts cops han entrat als diaris enmig de processos [de renovació] tecnològics ja definits que els han condicionat el model de periòdic que volien fer".

pot ser-ho més de partida... En qualsevol cas, aquesta promiscuitat entre el càrrec polític i la responsabilitat periodística és decisiva en la definició dels *habitus* professionals.

c) és extraordinàriament significativa la coincidència generacional, i en alguns casos l'itinerari ideològic, dels actuals directores de la premsa barcelonina. L'anàlisi caldria estendre-la a la totalitat de la cinquantena de periodistes el càrrec dels quals els obliga a mantenir una relació explícita amb la classe política.⁹

3. EL COMBAT PEL PRESTIGI CULTURAL

La premsa del Principat juga obertament a ocupar un espai de distinció en el camp de la cultura. Potser a excepció d'*El Periódico*, que és l'únic diari amb vocació obertament popular, tots els altres han intentat jugar, amb més o menys èxit, la carta de la distinció definint i ocupant uns espais propis en el terreny ideològic i cultural.

El camí és doble. Per una banda, es busca en l'edició de suplementos de *Lletres, Cultura, Ciència, Medicina*, etc. l'element que marqui la diferència del prestigi, de la distinció. Per una altra, hi ha un esforç per dotar-se d'un equip de col.laboradors provinents del camp de la creació cultural, especialment de la literària, del món universitari i del professional, etc. de prestigi reconegut. Tot i la gran diversitat d'estratègies d'aquesta aposta, també apuntaré algunes consideracions sobre algunes de les regles de joc i la posició que actualment ocupa cada mitjà.

a) en primer lloc, i d'una manera general, es podria sostenir que en aquest espai, més que no pas entrar en competència directa, allò que es busca és mostrar les diferències que identifiquen cada producte. És clar que les operacions a través de suplementos i col.laboracions responen també a estratègies de mercat i, per tant, responen a la solidesa empresarial o a necessitats d'obertura de mercats. Determinats suplementos són veritables exhibicions de força, en tots els sentits. En algunes ocasions, el col.leccionable pot tenir per objectiu simular un terreny de pertinença diferent del que es mostra en la informació, amb l'objectiu de satisfer determinades necessitats d'imatge. En altres casos, la solidesa empresarial és substituïda pel finançament a través de l'administració, a través de subvencions indirectes -col.leccionables, pàgines de joventut, etc.

b) també, i com a consideració general, l'existència de dues llengües permet, en els menús de col.laboradors, unes dobles

⁹ Només com a primera indicació d'aquesta coincidència generacional, vegeu els anys de naixement: Joan Tàpia, 1946; Antonio Franco, 1947; Enric Canals, 1952; Xavier Vidal-Folch, 1952; Albert Viladot, 1954; Carles Revés, 1956. Tots, doncs, nascuts dins d'una franja de només deu anys.

fidelitats que accentuen el caràcter subordinat de la premsa en català respecte a la premsa en espanyol. Així, mentre que els diaris amb millor posició no toleren fàcilment la doble col.laboració i arriben a exigir l'exclusivitat, quan es tracta de premsa en català hi tenen menys inconvenients. Aquesta subordinació també es manifesta en les temàtiques que tracten els articulistes de *doble fidelitat*, ja que generalment escullen els temes més *universals* per a la premsa en castellà, i els *locals* per a la premsa en català.

c) *El País* és l'únic diari que no ha entrat obertament en una competició específicament catalana per a la distinció cultural, perquè el seu reconeixement ja és garantit pel prestigi cultural del mitjà en l'àmbit de l'Estat. A Catalunya, s'acontenta amb un petit suplement setmanal fonamentalment literari i de pensament, i amb articles esporàdics d'opinió, sobretot política. En aquest cas, també, la perspectiva espanyola amb què arriben, amb l'edició catalana d'*El País*, els suplementes generals del diari com *Temas de Nuestra Época* o la revista cultural *Babelia*, per exemple, contribueix a saber com som situats, els catalans i la nostra producció cultural, des d'una perspectiva central.¹⁰

d) les pàgines d'opinió i els menús de col.laboradors habituals sovint tenen un objectiu ideològic de negació -si es vol, de contrapès- que intenta dissimular l'esbiaixament ideològic general de la informació. En certa manera, sembla que la lògica és la inversa d'altres tradicions periodístiques: aquí l'objectiu de l'opinió és simular una pluralitat que emmascari el partit pres de la informació, en lloc de reflectir l'opinió partidista de la línia editorial en relació amb una informació més objectiva. A *La Vanguardia*, per exemple, les pàgines d'opinió sembla que desmenteixin determinades vel.leïtats socialistes en la línia informativa, en la mesura que majoritàriament representen el seu caràcter tradicionalment conservador i benpensant. L'*Avui*, per la seva banda, ha tingut dificultats per establir un model propi d'opinió, i alhora que ha tendit a subvalorar alguns dels seus col.laboradors que li proporcionaven una gran dosi d'especificitat, en canvi ha volgut exhibir col.laboradors d'altres diaris que, en lloc de prestigiar-lo, paradoxalment, n'han explicitat la subordinació. Un altre cas interessant és el d'*El Observador*, que va passar de pràcticament prescindir de l'opinió en el moment de l'aparició -recordeu la pretensió d'imparcialitat com a argument en la publicitat de llançament, coherent amb l'exclusió de l'opinió-, a apostar-hi fort, amb alguns "fitxatges" gairebé futbolístics. *El Observador* també ara juga la carta del suplement dominical *Set Dies* en català, però no és l'únic element contradictori que pot

¹⁰ No voldria entrar en més detalls sense disposar d'estudis monogràfics sistemàtics. Però no em puc estar d'esmentar que, per exemple, quan a *Babelia* es parla de "lírca española", naturalment, no hi ha cap referència a la lírica catalana, o que els *Temas de Nuestra Época* ha publicat magnífics pamflets anti-nacionalistes, com els que recollia *El retorno de la tribu*, aportacions que marquen profundament el discurs intel.lectual i polític espanyol.

desconcertar el lector a l'hora d'establir la seva eficàcia diferenciadora.

4. ELS MERCAT DELS LECTORS

La difusió de la premsa, com s'ha dit, i l'estudi del mercat de lectors, és l'aspecte més estudiat, i per tant el més conegut.¹¹ En aquest cas, em limitaré a recordar algunes dades fonamentals:

a) tot i que sovint s'ha dit que el mercat de lectors de premsa estava saturat i que era molt rígid, els fets mostren el contrari (vegeu Taula 3). D'una banda, i en sentit negatiu, hi ha la gran enfonsada del mercat a finals dels setanta (el 1976, la difusió de la premsa d'informació general havia superat els 514.000 exemplars, encara ara no igualats). Després, només en cinc anys, de 1985 a 1990, s'ha vist augmentar les vendes en un 24 % (uns 135.000 exemplars), i s'ha aconseguit arribar a les xifres totals de difusió de 1980. En tercer lloc, l'interessant és també la flexibilitat que queda amagada en les xifres totals. Així, el creixement, durant el mateix període (1985-1990), en la premsa comarcal representava un 56 % d'augment, en l'esportiva un 30 % i en la d'informació general un 18 %. Això vol dir que, en el saldo de la dècada dels vuitanta, el salt relatiu més gran el va fer la premsa comarcal, mentre que la d'informació general simplement igualava, deu anys després, les xifres totals de difusió.

TAULA 3. EVOLUCIÓ DE LA DIFUSIÓ DE LA PREMSA DE CATALUNYA

ANY	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
GENERALS	460.000 100	432.000 94	454.000 99	469.000 102	490.000 101	418.000 91	441.000 96	454.000 99	463.000 101	478.000 104	496.000 108
ESPORTIUS	137.000 100	130.000 95	120.000 88	115.000 84	107.000 78	95.000 69	101.000 74	103.000 75	114.000 83	121.000 88	124.000 91
COMARCAL	53.000 100		51.000 96		61.000 115	48.000 91	54.000 102	60.000 113	63.000 119	69.000 130	75.000 142
TOTAL	650.000 100		625.000 96		658.000 101	561.000 86	596.000 92	617.000 95	640.000 99	668.000 103	695.000 107

Font: La premsa a Catalunya els anys vuitanta (1988) i "El català en la premsa, la premsa en català" a *Cultura*, núm. 19, gener de 1991 i elaboració pròpia. Les dades es donen en xifres aproximades per la inexactitud de les fonts.

b) la segona asseveració habitual és que el mercat català de premsa s'autoabasta, tant en el sentit que hi ha una escassa

¹¹ Amb tot, cal dir que les dades continuen essent fragmentàries i parcials. Per exemple, per als anys setanta, caldria reconstruir les dades que proporcionen la majoria de les fonts consultades, ja que les mitjanes anuals de difusió dels resums de l'OJD no s'ajusten als anys naturals, sinó a períodes diversos, en general de juny d'un any a maig de l'altre. I, així mateix, caldria resoldre altres irregularitats.

penetració de premsa no editada a Barcelona (només un 2'5 % del total difós el 1989), com per les dificultats de penetració de la premsa catalana fora dels límits del Principat (un 3 % de la difusió de premsa editada a Catalunya que es distribueix fora dels seus límits territorials). Amb tot, això obvia el problema de la classificació d'*El País*, edició Barcelona, que inicialment va ser considerat pels mateixos estudiosos com a premsa "no catalana", i després les anàlisis han passat a considerar-la com a pròpiament catalana. I si relativitzem les xifres de venda en funció del pes polític i cultural, l'afirmació inicial encara podria ser més discutible. Fins i tot, en una comparació que en si mateixa significa poca cosa, només la difusió d'*El País* en aquests moments -setembre de 1992- podria ser ja en un 50 % superior a la de la premsa d'informació general escrita en català.

c) l'ús del català, la llengua pròpia del país segons l'Estatut, és residual i no arriba al 10 % per la difusió de tot tipus de premsa, i baixa al 7 % els diumenges (1989). Aquesta residualitat ha estat justificada per una suposada manca de demanda, que ningú no ho ha demostrat. De fet, es podria sospitar que, ben al contrari, aquesta migradesa és deguda a la manca d'una oferta competitiva, com en canvi ho ha estat la premsa comarcal en el seu espai, de manera que ja ha aconseguit un percentatge del 50 % el 1990, deu anys després de les primeres iniciatives. La voluntat de marginalitat de la premsa en català, doncs, podria trobar la seva explicació no tant en problemes de mercat de lectors, sinó en la seva posició en el joc polític i en les disposicions dels agents socials que la representen.

d) amb tot, l'interessant seria poder analitzar el fenomen de la fidelitat del lector de premsa i, potser encara més, les seves infidelitats. És a dir, que caldria estudiar els mecanismes d'identificació, els suports explícits i implícits de la identificació amb el mitjà, les implicacions ideològiques, etc. Sorprenen extraordinàriament descobrir, en el contacte directe amb el lector, que en general aquests mecanismes són molt diferents dels que es teoritzen des dels mateixos mitjans. Per exemple, el decantament ideològic d'un mitjà, a partir d'un moment determinat, és percebut pel seu lector?, i en quina mesura? I té conseqüències sobre el lector, posem per cas, en la seva decisió electoral? Quines diferències en el tipus d'adhesió trobaríem entre un lector d'*El Periódico* i un de l'*Avui*? Què podria fer passar de llegir l'*Avui* a llegir *El Periódico* o *El Observador*? Les fidelitats lingüístiques són més sòlides que les ideològiques? Etc. Aquests interrogants, ara com ara, queden oberts.

5. LA PREMSA DE CATALUNYA COM A TERRENY DE JOC POLÍTIC

Afirmo amb rotunditat que en el camp de la premsa, si més no a Catalunya, l'envit polític és especialment determinant sobre tots els altres envits de lluita.

Potser l'obvietat de l'afirmació em podria estalviar la demostració empírica. Alhora, per aquella necessària negació del principi de la determinació política que es fa per part dels

jugadors en el camp, resulta que l'evidència de l'afirmació difícilment pot ser confirmada com a tal. I, per tant, s'ha de descobrir a través de *síntomes* secundaris.

Vull insistir en la doble manera d'entendre el títol de l'apartat, i en la seva correcta interpretació. Per una banda, és el mateix camp polític el que utilitza la premsa per a les seves jugades. Permanentment, el polític mateix recorre la filtració o el rumor per a intervenir i desencadenar directament moviments pròpiament polítics. Però també és cert que la premsa fa política, en la mesura que aquesta premsa té la capacitat d'iniciativa per posar en marxa jugades polítiques. En certa manera, es podria dir que hi ha una relació simbiòtica¹² -més que no pas parasitària-, de manera que la premsa és terreny de joc, però alhora també juga, sobretot dinamitzant el joc. Sovint, la premsa sembla el *grand croupier* anunciant: "facin joc, senyors!", en un joc en el qual ella mateixa no és simplement un àrbitre imparcial, sinó que hi representa uns interessos ben específics.

a) per proposar algunes línies d'anàlisi en aquest punt, en primer lloc, recorreré a la síntesi que per a la revista *Capçalera* (núm. 18, desembre 1990 - gener 1991) del Col·legi de Periodistes va fer el professor Gifreu d'unes jornades organitzades el novembre de 1990 per ACTA de títol *És possible una premsa independent?*

Allò que més m'interessa aquí és la presa de posició de cada director o representant dels diaris de Barcelona. Per una banda, Joan Tàpia, director de *La Vanguardia*, Xavier Vidal-Folch director adjunt d'*El País*, i Enrique Arias, director de publicacions del grup Zeta -*El Periódico*-, es van declarar a favor de la independència dels mitjans. Albert Viladot, director de l'*Avui*, en canvi, la considerava impossible: "La premsa, algú la fa i algú la paga". Dels altres diaris no hi havia representant.

Hi ha una primera anàlisi possible, en termes de l'opinió personal de cada participant. No m'interessa. Hi ha, però, una segona anàlisi, que situaria l'opinió personal en relació amb el mitjà que es representa, és a dir, que intentaria objectivar la significació d'allò que s'ha dit en relació amb la posició objectiva en l'espai. En altres paraules: no és que hi hagi diaris independents perquè així s'afirmi, ni que n'hi hagi de dependents perquè així es reconegui. En realitat, la qüestió de la independència dels mitjans s'ha de plantejar en termes objectius, de posicionament en el terreny de joc polític. I, en aquest sentit, és cert que, en el seu paper polític, hi ha mitjans de comunicació que tenen prou força o bé per tenir la iniciativa del joc, o bé per imposar condicions a la seva

¹². Si es poguessin mesurar la quantitat i la regularitat dels àpats més o menys privats entre periodistes i polítics, es tindria una idea aproximada de la proporció dels intercanvis que es produeixen. No menys apassionant en l'estudi de les relacions entre periodistes i polítics seria l'anàlisi de les formes de seducció política, dels intercanvis codificats carregats d'insinuacions i de rumors, dels mecanismes de descodificació de les mitges veritats, de la concepció de la confiança, del paper del off the record, etc., dades indispensables per a una correcta comprensió de la lògica pràctica del camp de la premsa.

dependència. Així, l'afirmació d'independència cal entendre-la com a l'expressió objectiva d'una posició de força en el joc de les interdependències entre premsa i política. I és que la possibilitat de resistir pressions polítiques no indica directament la independència davant de les pressions, sinó, ben al contrari, l'acceptació del joc ni que sigui des d'unes condicions marcades pel mateix mitjà i, per tant, no d'estricta subordinació.¹³ No menys significativa és l'absència del *Diari de Barcelona* en el debat, situant-lo o situant-se -no en conec les raons subjectives, ni tampoc fan al cas- fora de joc, posició que ocupa, objectivament, en el terreny polític.

En definitiva, la declaració d'independència política de la premsa s'ha d'entendre com l'afirmació de la capacitat d'entrar en el joc polític, no subordinadament, sinó com a agent actiu.¹⁴

b) en segon lloc, voldria fer observar com el mateix Col·legi de Periodistes, com a garant dels interessos de la professió, s'ha mostrat molt sensible a les acusacions en contra d'aquesta independència. L'anàlisi exhaustiva d'aquestes intervencions seria interessantíssima per posar de manifest el caràcter central de la independència de la premsa i dels periodistes com a tabú fundador de la professió.¹⁵

c) en tercer lloc, la reivindicació de la llibertat d'expressió a la premsa és també la simulació de la capacitat per

¹³ Un bon amic periodista, davant les exigències ingènues -ingenuïtat de qui no ha adquirit encara l'*habitus* propi del camp- en el sentit de no voler ser pressionat políticament (a l'inici de la neva etapa a l'*Avui*), em descobria les veritables regles del joc: "Només quan et pressionen és que el mitjà és rellevant, i només no reps pressions si no interesses ningú; una altra cosa és ser capaç de resistir-les, les pressions". Efectivament, arribar a ser pressionat és la demostració que s'ha entrat en el joc. Llavors només cal ocupar-hi una posició prou sòlida que converteixi la pressió en una força a favor propi, i no en una mala jugada en contra.

¹⁴ Per il·lustrar l'anàlisi, es podria recórrer a exemples com el d'aquella entrevista enviada per Jordi Pujol a *La Vanguardia*, que el diari va acceptar de publicar, però fent explícit el caràcter d'autoentrevista. Aquesta és una demostració de posició de força, bo i acceptant la pressió. A l'*Avui* mai no s'hauria pogut explicitar el caràcter d'autoentrevista sense rebre'n greus conseqüències.

¹⁵ L'any 1988 es van produir dos casos interessantíssims. Per una banda, Ricard Lobo, en un article publicat a les pàgines de l'*Avui* (13-7-1988), es referia a certs "informadors sense escrúpols", els quals acusava de maquinacions polítiques contra unes declaracions de Jordi Pujol a propòsit de la celebració del mil·lenari. A instàncies d'Enric Sopena, un dels al·ludits, la Junta del Col·legi, en la sessió del 27 del mateix mes, va exigir la publicació d'una nota a l'*Avui*, en la qual es considerava "un procediment incorrecte" el seguit pel senyor Lobo, perquè "cal rebutjar l'acusació pública". I, tot seguit, recordava la possibilitat d'una protesta de portes endins...

No menys interessant va ser la denúncia de Jaume Sobrequés per un programa de debat a TV3 dirigit per Albert Viladot, sobre l'existència de corrupció a l'administració, en el qual considerava que els convidats formaven un bloc idoni per atacar l'administració socialista. Albert Viladot va demanar la intercessió del Col·legi, que va mitjançar en la conciliació, consistent en el reconeixement de l'honorabilitat de la conducta professional del periodista.

representar la totalitat de la realitat sobre la qual es pretén informar. Un diari s'afirma sobre el supòsit que no és parcial, que *ho diu tot*, com recorda l'eslògan publicitari de la nova emissora Catalunya Informació. Fins i tot, perquè la simulació sigui efectiva, els mitjans es permeten l'aparició, en dosis homeopàtiques, d'aspectes de la realitat habitualment emmascarada. Així, determinats col.laboradors tenen una funció objectiva en el mitjà que va més enllà dels continguts explícits dels seus articles.

Es podrien continuar aportant exemples, i observar com la presa de posició de la premsa davant un conflicte determinat pot representar l'exercici d'un paper actiu en el mateix desenvolupament dels fets. Es podrien recordar alguns dels casos més sonats dels darrers anys -la protesta pels abocadors industrials a la Conca de Barberà;¹⁶ la *propaganda* unànime davant l'operació política de la visita del Príncep d'Espanya a Catalunya; l'opció ideològica que va representar la unanimitat de la premsa de Barcelona davant la intervenció nord-americana a la Guerra del Golf Pèrsic; i, per què no, la unanimitat de la premsa davant els Jocs Olímpics, paral·lela i simètrica a la pau olímpica política... En definitiva, casos en què la unanimitat de posicions delata estratègies de *concertació* política en el camp de la premsa.

Tanmateix, aquestes estratègies de joc adquireixen tota la rellevància política només en la mesura que el seu resultat es pugui presentar com a simple mirall de la realitat. És a dir, que s'aconsegueixi convertir una realitat construïda tenaçment en la realitat donada per descomptat.¹⁷ El mecanisme pot consistir en la posada en circulació d'un determinat argot polític: des de les "refundacions" d'Espanya i l'atribució de "victimisme" a certes exigències polítiques a la "mediterraneïtat" com a substitut de l'especificitat cultural catalana. Però també l'associació de fenòmens diversos, per exemple, aconseguint la criminalització del nacionalisme associant-lo permanentment amb els conflictes bèl·lics centreeuropeus, o convertint una batuda policial en una "operació necessària",¹⁸ o encara amagant la submissió de TV3 a

¹⁶ En aquest cas en particular, fa temps que sostinc que el silenciament voluntari i conscient que els mitjans de comunicació van fer de les protestes en el primer moment, va tenir un paper fonamental en la radicalització del conflicte, que no trobava canals d'expressió. Caldria saber si hi havia alguna mena de pacte tàcit en aquest sentit amb la mateixa Conselleria d'Obres Públiques.

¹⁷ Menció especial s'hauria de fer del recurs als estudis d'opinió pública com a mecanismes de confirmació de la realitat, cada vegada més utilitzats pels mitjans de comunicació. Sovint, per l'absurditat de les mateixes qüestions que es plantegen, sembla que se supera aquest primer objectiu de la confirmació d'una determinada realitat, per dotar-los d'una funció ritual més general, l'objectiu de la qual seria simular la possibilitat d'un accés directe i permanent a la suprema Realitat.

¹⁸ Títol de l'editorial que hi va dedicar El País (9 de juliol de 1992).

l'exigència del director general de la Guàrdia Civil per simular unes declaracions públiques sobre la inexistència de tortures als suposats independentistes detinguts aquest estiu. Tot, naturalment, sense que se senti la protesta de cap col·lectiu professional en defensa de la independència dels mitjans o de la llibertat d'expressió...

CONCLUSIONS

Quedarien encara per exposar alguns altres envits de lluita no pas poc importants, com l'empresarial, que precisament s'ha mostrat molt actiu els darrers mesos. O el de la publicitat, especialment en el vessant lingüístic i en el del paper de les grans agències i les grans empreses i les seves estratègies i pressions.¹⁹ O el de les renovacions tecnològiques, que van representar el gran desafiament dels anys vuitanta, no sempre vençut amb èxit. Però tot plegat exigiria un treball d'unes altres dimensions, i una exposició d'unes altres característiques.

La meua intenció ha estat només posar sobre la taula alguns dels elements d'aquests conflictes de mercat a la premsa del Principat, que no es limiten a un conflicte al quiosc, sinó en els diversos espais de lluita que estan en joc en el camp de la premsa.

Qualsevol anàlisi que els menystingués no permetria definir objectius realistes de futur tant pel que fa a l'ús de la llengua en aquests mitjans com a la possibilitat d'arribar a disposar del gran diari nacional dels catalans, per als catalans i en català. I cal tenir-ho present perquè no hi ha res més frustrant que insistir a arribar a una normalitat cultural, lingüística o -com en aquest cas- comunicacional sense contemplar alhora la base de tota normalitat, la normalitat per excel·lència, que és la normalitat política.²⁰ I és sobretot estèril continuar desitjant uns mitjans de comunicació que, no se sap com, haurien d'anar més enllà de les condicions de joc que estableix el sistema polític de l'Estat de les Autonomies.

¹⁹ Convindria estudiar les pràctiques habituals de fer obsequis per part de determinades empreses (des de viatges arreu del món fins a ordinadors portàtils, etc.) i el condicionament que representa per a la informació, especialment en seccions com la d'economia.

²⁰ En la darrera publicació de tota la sèrie d'excel·lents treballs que ja fa anys realitzen el Dr. Josep Gifreu i els seus col·laboradors, titulada Construir l'Espai Català de Comunicació (Centre d'Investigació de la Comunicació, Barcelona, 1991), es diu: "... la proposta general de construcció d'un espai català de comunicació no planteja d'entrada cap objectiu directe ni cap model d'unió política; i no pas perquè això no es consideri rellevant, ni possible, ni desitjable, sinó només per raó de mètode: aquesta proposta no és un programa polític. En definitiva, doncs, aquesta proposta se situa en l'àmbit de la "prepolítica" (pàg. 247). Goso dissentir en aquest punt. Des del meu punt de vista, no hi pot haver espai català de comunicació si no hi ha un espai català de sobirania política, damunt el qual la premsa catalana pugui bastir un nou terreny de joc polític propi, que sigui reflex d'un camp de poder sobirà. Sense aquesta dada prèvia, la premsa no afrontarà mai els costos altíssims -polítics i econòmics- d'una aposta incerta de futur.

La premsa ha renunciat, legítimament -vull dir que té tot el dret a fer-ho, no que em sembli bé-, al paper resistent que va tenir en l'antifranquisme i, sense excepció pel que fa a la premsa de Barcelona, ha acceptat l'*statu quo* sense cap mena de reserves.

Que la premsa amb interessos polítics espanyols no proposi alternatives i continuï jugant a consolidar el model constitucional, no ha d'estranyar. En canvi, allò que es pot lamentar és la inexistència d'una premsa nacional, que proposi -i que avanci en el temps- el model de nació sobirana que encara no tenim. En aquest sentit, no som gaire lluny de les lamentacions que Gaziel feia en referència a la premsa de primers de segle:

"Aquesta és l'aberració més gran dels nostres pares i de nosaltres mateixos, els catalans (...): no haver entès el que la incomparable plasmadora de la consciència pública [la premsa] representa en el món modern, i encara menys la importància capital que tenia a Catalunya i, en conseqüència, l'esforç que calia fer (infinitament més decisiu que l'electoral) per a comptar amb el periodisme que rabiosament ens feia falta.

(...) Un gran diari, i encara més una gran empresa de publicacions periodístiques que arribessin a tots els estaments del país, el catalanisme plutòcrata els considerava, financerament parlant, com negocis massa atzarosos, incòmodes i no gens nets -fins vergonyants i tot, com el d'una casa de meuques.

El dia, per tant, que Catalunya pugui començar a reprendre la pròpia normalitat serà urgent d'atacar i resoldre al millor possible aquest problema bàsic de la premsa"²¹.

I aquesta és la qüestió. Fins que el nacionalisme polític no assumeixi a fons la responsabilitat que representa afirmar que "som una nació", és a dir, de voler ser políticament sobirans, no cal pas comptar amb l'aparició d'un projecte seriós de premsa nacional. De moment, continuarem disposant d'una premsa merament autonòmica en el millor dels casos. És a dir, regionalista.

²¹ Gaziel, *Història de La Vanguardia 1884-1936*, Edicions Catalanes de París, 1971. Pàgs 134-135.

ASPECTES JURÍDICS DE LES TELEVISIONS AUTONÒMIQUES
EN EL PANORAMA TELEVISIU ESPANYOL

Manuel Alcaraz Ramos

ASPECTES JURÍDICS DE LES TELEVISIONS AUTONÒMIQUES

EN EL PANORAMA TELEVISIU ESPANYOL

1. PECULIARITAT NACIONAL I PECULIARITAT TELEVISIVA EN LA TRANSICIÓ DEMOCRÀTICA

La transició democràtica espanyola s'enfrontà, entre d'altres, amb un problema essencial: la configuració d'un Estat en el que el reconeixement de les peculiaritats nacionals -i fins i tot regionals- fora suficient per evitar majors demandes populars i, alhora, fora suficientment restringit com per evitar majors alarmes en el que s'anomenaren els *poders fàctics*. Aquest fet és sobradament conegut i si bé és indispensable recordar-lo també és innecessari insistir ara en la qüestió i en la seua posterior evolució que, en qualsevol cas, donà com a resultat la construcció d'un "Estat autonòmic" amb autonomies de divers grau, varietats que es manifestaven en el desenvolupament competencial i, en definitiva, amb els diferents nivells d'autogovern.

Però la transició també hagué d'enfrontar-se amb altres problemes *menors* els quals, atesa la situació, adquirien un relleu insospitat. Un d'ells era el del futur de la televisió. Ara bé, és evident que havien quedat enrera els temps en què el ministre responsable de la televisió deia que cada nit jeia tranquil perquè TVE contribuïa a la salvació de les ànimes dels espanyols... Però el model heretat era fill directe d'eixa *màquina de salvació* per a la que fou creada la televisió a Espanya.

I, lògicament, era un model insostenible. Un aparell car, pesat i corrupte, estretament lligat a la pretesa perpetuïtat ideològica del franquisme i, particularment, directament destinat a la promoció de l'homogeneïtat *nacional espanyola*. Aquest panorama era divertit i criticat per les forces polítiques amb presència, però amb el model *reformista* i no *rupturista* que se seguia era difícil propiciar els canvis necessaris en la televisió.

Efectivament, la mateixa força que posaven els partits de l'oposició per a criticar la televisió realment existent era un argument fàctic perquè certs sectors d'UCD -i fins i tot del franquisme sociològic i ideològic- persistiren en la necessitat de controlar un instrument de poder bàsic. Evidentment, parlar de televisions regionals, autonòmiques, etc., no era més que un projecte esbossat en els caps d'alguns nacionalistes.

En qualsevol cas la suma del problema nacional-autonòmic i de la crisi permanent de TVE amb la primera transició es troba en el propi origen del model que finalment se seguiria. Solament si s'entén aquest fet s'arriba a entendre per què les peculiaritats del model autonòmic televisiu en l'estat espanyol.

2. EL PLANTEJAMENT CONSTITUCIONAL I EL DESENVOLUPAMENT ESTATUTARI

És convenient fer constar que els problemes als quals hem fet al·lusió troben el seu reflex adequat en la Constitució espanyola del 1978, malgrat que això no significués, en molts casos, la immediata aplicació pràctica dels preceptes constitucionals. A pesar d'això s'estableixen unes bases de desenvolupament posterior inneludibles i malgrat les crítiques fonamentades que se'n puguin fer, és indubtable que després dels pronunciaments de la Carta Magna l'apropament polític a les *qüestions nacionals* hauria de ser-ne un de ben diferent del que fins aleshores s'havia practicat.

Una cosa semblant va passar amb el panorama audiovisual espanyol: pel que fa a aquesta qüestió podem recordar sobretot l'importantíssim article 20 de la Constitució espanyola que desenvolupava de forma extensa el dret a la llibertat d'expressió en llurs múltiples variants, i hi incloïa el següent apartat "La Llei regularà l'organització i el control parlamentari dels mitjans de comunicació social depenents de l'estat qualsevol ens públic i garantirà l'accés a aquests mitjans dels grups socials i polítics significatius, tot respectant el pluralisme de la societat i de les diverses llengües d'Espanya".

D'altra banda l'article 149.27 va atribuir com a competència exclusiva a l'Estat les "Normes bàsiques de règim de premsa, ràdio i televisió i, en general, de tots els mitjans de comunicació social, sota perjudici de les facultats que en el seu desenvolupament i execució pertocuen a les Comunitats Autònomes".

Aquesta al·lusió a les competències televisives tingué consegüentment un reflex en els Estatuts d'Autonomia aprovats, ja que tots ells --amb la relativa excepció del d'Extremadura-- inclouen alguna referència a la qüestió. Per no estendre'ns en la descripció dels textos estatutaris indicarem només que els Estatuts de les següents Comunitats Autònomes ja advertien sobre la possibilitat de crear i regular el funcionament d'una televisió pròpia: País Basc, Catalunya, Galícia, Andalusia, Comunitat Valenciana, Canàries, Navarra, Balears. D'altra banda, altres Estatuts eren més ambigus en limitar-se a esperar la concessió d'un tercer canal, com ara els casos, entre d'altres, de Madrid, Aragó o Castella-Lleó.

3.- LA REFORMA EN EL PANORAMA AUDIOVISUAL I LA TELEVISIÓ AUTONÒMICA: ESTATUT DE LA RÀDIO I LA TELEVISIÓ, LLEI DE TERCERS CANALS I LLEI DE LES TELEVISIONS PRIVADES. (1)

(1) *Per raons d'espai no abordarem algunes disposicions de caràcter tècnic que en general reforcen els òrgans centrals front els autonòmics amb la Llei Orgànica de Telecomunicacions o el Real Decret d'aprovació de l'estatut de "Retevisión". Igualment, ens centrarem exclusivament en la televisió, tot deixant de banda els comentaris sobre les emissions de ràdio que ens obligarien a remetre'ns a una legislació diferent en alguns casos i a un panorama també diferent.*

L'inici de la transició radiotelevisiva es verificà amb l'aprovació de l'Estatut de la ràdio i la televisió (Llei 4/1980, de 10 de gener) que de manera no sempre feliç regulava tant el funcionament de RTVE com, genèricament, el de la ràdio i televisió a l'Estat espanyol -és a dir, les ràdios que existien o pogueren existir, TVE i les televisions que pogueren existir en el futur-.

Aquest Estatut recollia algunes al·lusions a la nova realitat autonòmica de l'Estat; així:

- El Preàmbul atribuïa a la radiodifusió i la televisió, enteses com a servei públic, la funció de difondre "la cultura espanyola i de les seues nacionalitats i regions".

- El mateix preàmbul advertia, un poc confusament, sobre "la possibilitat d'establir un canal de televisió de titularitat estatal per a l'àmbit territorial de cada Comunitat Autònoma i sota la seva gestió, que es complementa amb un significatiu grau de participació en els òrgans territorials de RTVE".

- Aquest mandat començava a desenvolupar-se en l'article 2n., 2: "El Govern podrà concedir a la Comunitat Autònoma, prèvia autorització per Llei de les Corts Generals, la gestió directa d'un canal de televisió de titularitat estatal que es cree específicament per a l'àmbit territorial de cada Comunitat Autònoma". Els paràgrafs següents del mateix article es referien als criteris de funcionament dels tercers canals i atribuïa en exclussiva al Govern de l'Estat l'aplicació d'Acords i Convenis Internacionals en allò que aquests pogueren afectar els canals autonòmics.

- D'altra banda, els articles 13, 14 i 15 -Secció 6a. del Capítol II- feien referència a l'organització territorial de RTVE centrada en:

- programació específica per a les Comunitats Autònomes;
- Delegat Territorial de RTVE;
- Consell Assessor territorial nomenat per "l'òrgan de govern de la Comunitat Autònoma".

La següent norma fonamental en la matèria fou la Llei reguladora del Tercer Canal de Televisió (Llei 46/1983, del 26 de desembre) que era el resultat del que preveu l'article 2n. de l'Estatut de Ràdio i Televisió. En la pràctica el seu article 1r. autoritzava el Govern a prendre les mesures oportunes per al funcionament d'un tercer canal de televisió de titularitat estatal i atorgar-lo "en règim de concessió" en l'àmbit de cada "Comunitat Autònoma" a petició dels òrgans de govern d'aquestes, segons la legalitat vigent.

El problema principal se'n derivà de la interpretació que caldria fer sobre l'obligatorietat per al Govern d'atorgar la concessió una vegada acomplerts els requisits o si haurien de primar criteris d'oportunitat política per modular les concessions -com finalment s'actuà- la qual cosa, tanmateix, recordava simbòlicament la primacia del poder central davant els poders autonòmics que no tenien capacitat legal si no era "derivada" per comptar amb els seus propis medis televisius.

A més a més, altres trets d'aquesta Llei serien:

- L'Estat proporcionaria la xarxa d'emissores, enllaços i reemissors i cada Comunitat Autònoma abonaria un cànon anual.

- L'activitat dels Tercers Canals s'adequaria a principis democràtics i constitucionals semblans als fixats per a RTVE. Això mateix es pot dir dels mecanismes de gestió.

- Es permetia als Tercers Canals l'establiment de convenis.

- Les societats concessionàries no podrien "adquirir en exclusiva programes que impedesquen la seua projecció en un àmbit territorial diferent al de la seua pròpia comunitat..."

- Cas d'existir concurrència per a l'adquisició d'un mateix programa entre una societat concessionària d'un tercer canal d'una Comunitat Autònoma amb llengua pròpia i l'Ens Públic de RTVE, aquella podrà en qualsevol cas adquirir el mateix programa per emetre'l en la llengua pròpia de la Comunitat.

- Es reservava a RTVE la prioritat en retransmissions "en directe" d'esdeveniments esportius internacionals, podent però, previ pagament d'un canó, retransmetre'ls els tercers canals en les seues llengües pròpies.

- El finançament dels tercers canals es faria:

- subvencions dels Pressupostos de les Comunitats Autònomes;
- comercialització i venda de productes;
- publicitat.

Finalment, ens correspon fer un succint comentari a la Llei de la televisió privada (Llei 10/1988 de 3 de maig). Precisament el comentari ha de ser breu perquè en cap dels seus articles es desprén directament l'interés o l'obligació per a aquests canals privats d'emetre atenent a algun criteri mínimament descentralitzat.

Deprés d'aquesta superficial anàlisi de la lletra de les principals normes sobre la televisió en l'Estat espanyol podem extreure les següents conclusions provisionals sobre el panorama legal:

1.- La preocupació pel pluralisme nacional, regional i lingüístic és quelcom "reservat" a les televisions públiques i no a les privades.

2.- RTVE, segons la Constitució i el Preàmbul de l'Estatut de la Ràdio i la Televisió, hauria de ser un òrgan que reflectira i difonguera el pluralisme regional i nacional de l'Estat. Tanmateix, en la pràctica, s'ha produït una descentralització funcional variable segons criteris essencialment econòmics i tècnics i no culturals i/o polítics. Excepte en el cas català, en quasi cap altre territori els centres territorials de TVE han tingut la independència i les dotacions que permeteren una diversitat en les programacions. D'altra banda, també s'ha renunciat, per exemple, a un model britànic d'especialització dels centres territorials en determinats tipus de productes. Paral·lelament a aquestes decisions estratègiques les figures dels Directors Territorials i dels Consells Assessors Territorials han quedat pràcticament inèdites o molt difuminades. En definitiva, podem afirmar que a pesar de desconexions i d'altres experiències parcials, RTVE no ha estat ni és un model de respecte i promoció de les cultures regionals i nacionals al qual estaria obligat pel seu caràcter públic estatal -d'un Estat plurinacional- i pel seu propi estatut.

3.- Malgrat les limitacions i entrebancs legals els tercers canals autonòmics estaven destinats a convertir-se en els únics capaços de cobrir el buit deixat per la resta de televisions. Com ho han fet serà matèria per a les següents reflexions.

4.- ELS CANALS AUTONÒMICS.

Com ja hem indicat l'inici de les emissions depenia de què el Govern atorgara la pertinent llicència mitjançant un Decret. Malgrat que en el cas català hi hagué emissions ja abans de la llicència, en general podem afirmar que els principals problemes se'n derivaren dels retards, solament comprensibles per raons polítiques, en la concessió de llicències a Comunitats Autònomes sol·licitants i que reunien tots els requisits formals.

Després de la inicial posada en funcionament de les televisions catalana, basca i gallega, Andalusia, Madrid i el País Valencià hagueren d'esperar uns anys --amb les respectives lleis aprovades pels seus parlaments-- per obtenir les llicències.

Actualment a més d'aquestes sis entitats cal cridar l'atenció sobre diverses gestions desenvolupades a Aragó, Múrcia, Navarra, Canàries i Balears. Per raons pràctiques podem fer un balanç tot centrant-nos en les lleis dels sis ens que emeten en aquest moment i que podem sintetitzar de la següent manera:

1.- Gestió directa del servei públic televisió -a diferència de les televisions privades que segueixen un model de "gestió indirecta"-.

2.- Televisions públiques, que, amb independència de les crítiques justificades que se'n pugen fer a les seues programacions, significa:

- control parlamentari directe;
- extracció "política" dels òrgans de direcció;
- finançament, parcial, via pressupostos autonòmics;
- obligacions o "càrregues" específiques i, entre elles, especial atenció a la cultura pròpia i, si s'escau, a les llengües pròpies;
- previsió -si bé és quasi inèdita- de participació en l'assessorament i en la programació d'organismes socials, culturals, religiosos, sindicals, etc.

3.- Model mixt de direcció amb un Consell d'Administració designat pels parlaments Autonòmics i un Director General.

4.- Trets de funcionament formals semblants als que estableix l'Estatut per a RTVE amb especial atenció al respecte a valors democràtics i constitucionals.

5.- Sistema de gestió -amb societats mercantils- semblant al de RTVE.

Amb aquestes dades podem afirmar que:

1.- les lleis autonòmiques seguiren puntualment i sense problemes la llei del Tercer Canal i l'Estatut de la Ràdio i la Televisió.

2.- En allò en què el marge de discrecionalitat era més gran la imaginació fou reduïda, i es copià potser massa el model de RTVE, la qual cosa donà lloc de vegades a necessàries modificacions o condemnà òrgans a la ineficàcia -per exemple: les Presidències rotatives del Consell d'Administració-.

3.- Una part de l'articulat de les Lleis de Creació autonòmica no s'han desenvolupat per manca de voluntat política i/o perquè s'entenen com a qüestions disfuncionals des d'una lògica de rendabilitat mercantil; així, per exemple:

- previsions sobre la participació d'entitats o grups socials significatius;
- Consells Assessors amb representació dels treballadors dels mitjans;
- instituts destinats a la formació professional;
- en el cas valencià: la renúncia a integrar la televisió en un procés global i estratègicament planificat de normalització lingüística.

Malgrat aquestes deficiències el model espanyol de canals autonòmics és únic a Europa perquè representen televisions públiques depenents directament d'òrgans polítics diferents dels de l'Estat central i que no emeten en cadena, és a dir, que gaudeixen d'elevada autonomia respecte d'un centre polític però també entre elles.

Aquest fet ens permet una valoració global positiva de l'existència de les televisions autonòmiques, al menys per aquestes raons:

- 1) Han reforçat considerablement la consciència regional i nacional en les diverses comunitats, tot permetent als ciutadans una autoidentificació simbòlica de gran relleu.
- 2) Generalment, han estat un poderós mitjà per a la recuperació i normalització lingüística i per a la dinamització sociocultural.
- 3) Malgrat les crítiques que se'ls puguen fer han contribuït a definir un espai públic televisiu en un camp i en un temps en els quals aquest espai no podia ser representat per RTVE. Això ha fet que les televisions autonòmiques hagen trobat un clar buit en les audiències de les seues comunitats i que, fins a cert punt, eviten el desolador panorama promès -i acomplert dia a dia- per les televisions privades.

Per finalitzar, voldria oferir unes notes sobre el futur, la qual cosa, d'alguna manera, és una espècie d'oferiment de conclusions.

En primer lloc, s'escau de preguntar-se per la "quantitat" de televisions autonòmiques. La resposta és incerta perquè, com hem advertit, diverses Comunitats han aprovat lleis de creació i fins i tot han constituït Consells d'Administració o han posat en funcionament emissores radiofòniques. Tanmateix, no crec que en un termini raonable apareguen, a molt estirar, una o dues televisions autonòmiques noves i això, al menys, per tres raons:

- la crisi econòmica obliga a retallar els pressupostos i fa impossibles les inversions en infraestructura;
- l'existència de televisions privades fa molt difícil que les inversions publicitàries ja "captives" en un mercat saturat puguen desviar-se suficientment cap a noves televisions;

-- hi ha una campanya contra la televisió pública de la dreta que fa molt difícils les iniciatives consensuades en projectes com aquest.

Per tant el panorama sembla restringir-se a l'evolució dels sis ens -vuit canals- existents. Sense entrar en anàlisis detallades d'evolució econòmica sembla cert que el seu futur pot dependre d'una paradoxa, de la negació del que fins ara era la seua principal característica: la seua independència absoluta. Efectivament: les tres raons que fan difícil posar en marxa noves televisions afavoreixen objectivament el desenvolupament de la FORTA -Federació d'Organitzacions de Ràdio i Televisió Autònòmiques-, de manera que puguera passar-se dels "Tercers Canals" a un autèntic "Tercer Canal", encara que la seua cobertura no abastara el conjunt del territori de l'Estat.

En qualsevol cas aquesta hipòtesi, crec, mai no arribarà a ser una realitat absoluta. Raons legals i, sobretot, polítiques, s'hi oposen. La cessió de "sobirania" que hauria de fer cada televisió segurament limitarà les possibilitats d'avançar amb més decisió. Tanmateix, ni que siga com a tendència, cal entendre que aquesta no solament és possible sinó que, des de certs punts de vista tècnics és necessària, inqüestionable. Dit això, però, cal advertir també dels perills i el primer és que la primacia de la tècnica desplaça altres apreciacions intrínseques a una televisió pública. El millor exemple: una evolució simplement tècnica de la FORTA significaria una absència de control públic de les emissions per la qual cosa sembla necessari agilitzar la constitució d'òrgans estables de representants dels Consells d'Administració de les entitats que integren la federació.

No s'acaba ací la qüestió: aconseguir les audiències -i els consegüents ingressos publicitaris- que fan viable el manteniment de les televisions autònòmiques exigeix, en primer lloc, que la seua pròpia existència com a televisions públiques, regionals o nacionals, es revalide dia a dia, la qual cosa significa reafirmar allò peculiar, *polititzar* el que podria quedar en pur intercanvi de folclorismes: en definitiva, es tracta de fer unes televisions que no pertanyen a països abstractes sinó d'homes i dones amb llengües, cultures i històries que en fer-se concretes els pertanyen, els identifiquen i els facen reals i que han d'expressar-se lliurement i participar lliurement en les seues televisions i no ser només telespectadors passius de programes enllaunats a Tòquio i a Los Àngeles.

Manuel Alcaraz Ramos

EL MARC CONSTITUCIONAL DEL PLURILINGÜISME

JOAN LLUÍS PÉREZ FRANCESCH

Professor Titular de Dret Constitucional.
Universitat Autònoma de Barcelona

1.- Plantejament

Les reflexions que segueixen parteixen d'unes consideracions prèvies:

- a) Tota Constitució és sempre la Constitució d'un Estat. En el nostre cas, la Constitució espanyola de 1978. El concepte de Constitució que ens interessa -únic que respon a les exigències de l'Estat constitucional- és el de racional-normatiu, segons la terminologia de Loewenstein. En aquestes coordenades, la Constitució és el producte d'un pacte polític per a fundar un determinat Estat. Tant el pacte subjacent a l'actual Estat com el funcionament d'aquest responen a criteris democràtics, en el doble sentit de regles de procediment per a la selecció dels governants i de valors substantius determinats pel poder constituent, que constitueixen el marc en el qual es desenvolupa l'acció estatal.
- b) La Constitució racional-normativa parteix del conflicte social preexistent a la fundació de l'Estat i al seu través intenta harmonitzar-lo mitjançant el Dret. Constitució i democràcia esdevenen termes indisociables, ja que aquella ha de garantir no solament el govern de la majoria sinó també el respecte a les minories, així com el pluralisme en tots els ordres. Sense pluralisme en les seves diverses manifestacions: cultural, lingüístic, polític, social, etc. difícilment podem parlar d'una democràcia governant, restant la democràcia com una tècnica procedimental per a prendre decisions amb escassa participació del poble, que és qui les legitima, esdevenint en conseqüència una democràcia governada o dirigida.
- c) La Constitució espanyola parteix d'un procés constituent que respon a les exigències de la llei per a la reforma política de 1977, que si bé significa una ruptura de fons amb el franquisme també es preocupa de no trencar des d'un punt de vista formal amb la legalitat vigent. Les Constitucions actuals gairebé mai són el producte d'un poder constituent que pot iniciar ex novo un nou ordre. Des d'una perspectiva realista, els condicionaments del context històric en el que opera el poder constituent, així com de la pròpia tradició estatal -amb les seves fílies i fòbies, amb els mites nacional-estats que la pròpia història ha anat decantant- influeixen en el resultat final de l'esmentat procés constituent.
- d) La tradició nacional-estatal espanyola ens permet observar que només amb dificultats el respecte al pluralisme ha estat garantit. Si exceptuem la Constitució de la IIa. República, de vida breu, fins la Constitució de 1978 no hi ha hagut un reconeixement del pluralisme en les seves diferents expressions. L'anomenada "història d'Espanya" és un seguit d'atemptats contra el pluralisme, per tant contra la mateixa essència de la llibertat, on ha primat el principi monàrquic per damunt del democràtic, l'anomenada Espanya oficial per damunt de la real, la idea d'unitat nacional enfront de la descentralització política. Pel que fa a l'ús de les llengües, s'ha significat per una extensió del castellà, com a única llengua oficial promocionada des de les instàncies polítiques, en un model subjacent que sembla associar la unitat lingüística del castellà, entés com a espanyol- amb la unitat de l'Estat. Aquest procés comença amb una força singular arran dels Decrets de Nova Planta i arriba fins els nostres dies. Paral·lelament, les sensibilitats i els moviments sociopolítics particularistes, ja siguin regionalistes o nacionalistes, de diferents indrets de l'Estat espanyol, reclamen des de bon començament un estatus més digne pels seus drets històrics i pels seus interessos propis.

e) En aquest context podem concloure afirmant que a l'Estat espanyol s'ha desenvolupat una mentalitat uniformista, fonamentada en el mite universalitzador d'una unitat nacional-espanyola, que es canalitza primordialment per mitjà del castellà, que veu com un perill, com una disolució del mateix Estat l'obertura d'aquest vers a perspectives de pluralisme, especialment en l'aspecte lingüístic. El pacte constitucional de 1978 semblava obrir les portes -potser per la via de transacció o consens entre les postures nacional-espanyoles i nacional perifèriques- a un pluralisme qualitativament rellevant en tots els ordres. Això no obstant, les dificultats han estat al meu parer força remarcables, atesa l'herència de la mentalitat centralista, el pes dels mites nacional-espanyols, la força social del castellà i la incomprensió, ignorància o fins i tot por d'alguns dirigents estatals.

f) La reorganització de la distribució del poder polític entre els nivells europeu, estatal i autonòmic, en el marc de la construcció política d'Europa pot esdevenir un moment clau per a intentar una relectura de la Constitució espanyola, potser més fidel al pacte constitucional de 1978. D'altra banda, el convenciment moral de què cal edificar el poder polític des del respecte a la llibertat, personal i col·lectiva, hauria de ser -al meu parer- el motor que fes possible l'assoliment dels objectius descrits. Penso que només d'aquesta manera, amb una formació integral dels ciutadans, basada en comprendre i, en conseqüència, defensar allò que és (que no és mai uniforme sinó sempre plural i complex) serem capaços de respondre al repte dels anys esdevenidors, sense traumes ni violències.

2.- El marc constitucional del pluralisme.

La constitució espanyola de 1978 reconeix de manera directa el fet pluralista. Així, a l'article 1.1 CE es recull el pluralisme polític com un dels valors superiors de l'ordenament jurídic, després de definir el model d'Estat com Social i Democràtic de Dret, definició que incorpora necessàriament l'acceptació del pluralisme. A l'article 3 trobem el pluralisme lingüístic, ja que afirma que el castellà és la llengua espanyola oficial de l'Estat i que les altres llengües seran també oficials en les respectives Comunitats Autònomes d'acord amb els seus Estatuts. L'apartat 3r. d'aquest article vincula la defensa del pluralisme lingüístic amb el fet cultural, atès que considera les diferents modalitats lingüístiques "un patrimoni cultural que serà objecte d'especial respecte i protecció". El pluralisme afecta també els símbols, com és el cas de les banderes, tant l'espanyola com la de les diferents Comunitats Autònomes, sempre d'acord amb allò que disposen els diferents Estatuts. Als articles 6 i 7 es reconeix el pluralisme polític, canalitzat mitjançant els partits polítics i els sindicats, ambdós concrecions del genèric dret d'associació reconegut a l'article 22. A l'article 16 es garanteix la llibertat ideològica i de creences. A l'article 20, la llibertat de pensament i d'opinió i l'expressió de les mateixes. Especialment podem destacar l'apartat d) que reconeix i garanteix el dret a comunicar i rebre lliurement informació veraç per qualsevol mitjà de comunicació. D'altra banda, l'article 20.3 remet a la llei per a regular l'organització i el control parlamentari dels mitjans de comunicació social de titularitat pública, garantint "l'accès a aquests mitjans dels grups socials i polítics significatius, respectant el pluralisme de la societat i de les diferents llengües d'Espanya".

3.- La doble oficialitat.

De la conjunció entre la Constitució espanyola i els Estatuts d'Autonomia es desprén que el País Basc, Catalunya, Galícia, el País Valencià, les Illes Balears i Navarra, han adoptat el model de la doble oficialitat, que comporta la impossibilitat d'allegar vàlidament el desconeixement de qualsevulla de les dues llengües. Altres Comunitats Autònomes, com és el cas d'Aragó, Andalusia i Astúries, consideren les modalitats lingüístiques o varietats dialectals que hi ha en llur territori, apart del castellà, sense dotar-les de l'estatuts de llengua oficial.

Una segona nota que podem destacar és que la definició de llengua oficial -diferent del castellà, que és oficial a tot l'Estat i per tant sembla regir-se per un criteri personal- ha seguit un criteri territorial en funció d'allò que han decidit els Estatuts d'Autonomia i els legisladors autonòmics. D'aquesta manera, els drets lingüístics dels ciutadans són de base territorial pel que fa a la llengua pròpia de la primera Comunitat i de base personal pel que fa al castellà. Per això, fora del territori de la Comunitat Autònoma les llengües diferents del castellà tenen un estatuts que esdevé no res fora. Aquesta concepció, comporta una jerarquització entre llengües que hegemonitza el castellà i particularitza en extrem les altres llengües, pràcticament sense deixar-les sortir del seu clos. Una bona mostra del que diem és la dificultat que es pot observar per admetre l'ús de les llengües diferents del castellà al Senat, manifestació també de la insuficiència d'aquesta institució com a Cambra de representació territorial.

De l'article 3 de la Constitució se'n dedueix que el plurilingüisme és un dels principis de l'Estat espanyol en un sentit ampli i global, això és, com a suma dels poders públics. La declaració del preàmbul constitucional quan afirma que es protegiran les diferents llengües d'Espanya sembla anar en aquest sentit. Això no obstant, la doble oficialitat del castellà i de la llengua pròpia en els territoris s'escalgui sembla que no es correspon amb un tractament semblant en els òrgans estatals centrals, situats fora d'aquelles zones. Fins i tot, la doble oficialitat no comporta necessàriament igualtat de tracte, atès que la normalització lingüística, si bé té un abast territorial (STC 82/1986, de 26 de juny, f.j.3 i STC 123/1988, de 23 de juny, f.j. 5) també pot ésser objecte de gradacions, essent l'exigència de coneixement de la llengua pròpia exclusable per accedir a la Funció Pública d'algunes Administracions radicades en una Comunitat Autònoma amb doble oficialitat -si més no en un primer moment- (Vegeu com a manifestació d'aquesta gradació, en un sentit progressiu la STC 82/1986, de 26 de juny i més recentment la STC 46/1991, de 28 de febrer, que se situa en un plantejament favorable a l'exigència de coneixement de la llengua pròpia, sempre de forma justificada).

En termes generals, considerem que la desigualtat entre el castellà i les altres llengües espanyoles legitima les mesures adoptades per les diferents lleis de normalització. La doble oficialitat sembla demanar una fita a aconseguir, la plena equiparació entre les dues llengües tant a nivell oficial com social -amb una especial repercusió en els mitjans de comunicació-. D'altra banda, la declaració estatutària d'una llengua "pròpia" podria comportar caminar cap a una fita en la qual es propiciés des dels poders públics un ús generalitzat d'aquesta dins el territori de la Comunitat Autònoma i que l'Administració allí radicada -en tots els seus nivells- canalitzés quasibé de forma exclusiva la seva activitat amb

aquesta llengua. Sempre ens restarà com a reducte la comunicació d'aquestes Administracions amb els òrgans centrals -que ben bé es podria fer en les diferents llengües pròpies i articular un servei central de traducció- o fins i tot el seu ús en les esmentades instàncies centrals -que també es podria incorporar mercès a la traducció-. Potser tot això seria massa complicat, però no sembla al meu parer, una lectura que no es pugui fer amb la Constitució a la mà (especialment, l'article 3.3 CE).

Amb les lleis de normalització lingüística dictades pels diferents Parlaments Autònoms s'ha obert un procés, progressiu i gradual, amb dificultats i reticències des de l'Estat central. La competència autonòmica topa però amb altres títols competencials, en aquest cas estatals que són al meu parer els supòsits concrets que presenten més dificultats per obrir-se al procés assenyalat: Administració de Justícia, Administració Militar. En tot cas, la normalització lingüística afecta a qualsevol matèria objecte de la distribució competencial entre l'Estat i una Comunitat Autònoma (vegeu, p.ex., en matèria de dret a l'educació).

4.- El conflicte entre drets

El procés de normalització lingüística i l'estructuració plurilingüe de l'Estat espanyol topen en ocasions amb situacions de difícil sortida, que en termes generals anomenarem de conflicte entre drets. D'una banda, el dret subjectiu a emprar la llengua pròpia, especialment quan es considera jurídicament com a llengua oficial d'una Comunitat i, de l'altra, l'exercici dels drets per part d'altres ciutadans que poden al·legar ésser discriminats en cas d'un ús massiu o fins i tot exclusiu d'aquesta llengua pròpia, a nivell oficial o només social.

La doble oficialitat com a sostre màxim, condiona l'aplicació gradual de les polítiques de normalització, sota una òptica no lesiva del principi d'igualtat (art. 14 CE), on allò que resultat discriminatori, segons ens mostra la jurisprudència, és l'ús de la llengua pròpia, amb la consegüent superprotecció del castellà, entenent que el ciutadà té el dret d'expressar-se en qualsevol de les llengües oficials. Aquest extrem és especialment sensible en el cas dels mitjans de comunicació social, consolidant una situació en la qual les llengües no castellanés mantenen el seu statu quo i en ocasions l'augmenten (cas de les televisions privades). Al nostre parer, caldria una mentalitat nova, a l'hora d'interpretar el principi d'igualtat en aquesta matèria, que partís d'una igualtat real i no només formal, afavorint els supòsits efectivament discriminats, en lloc d'invertir els termes, atès que la càrrega de la prova aniria de part dels poders públics, els quals haurien de justificar la proporcionalitat de la mesura (art. 14, segon incís, en relació a l'art. 9.2 CE).

5.- El dret a la lliure comunicació

La llibertat d'expressió, el dret a la informació, entre altres ubicats a l'art. 20 CE, es poden resumir en el dret a una comunicació lliure. S'ha destacat sovint la importància d'una opinió pública lliure en una societat democràtica, única compatible amb un Estat constitucional. Per a què aquella sigui efectiva, cal que la parla que dona suport a la informació respecti els drets lingüístics dels ciutadans. La política de normalització lingüística sembla que ha d'anar en aquest camí, és a dir, potenciar l'ús de les llengües no castellanés oficials en els mitjans de comunicació.

Prensa, ràdio i televisió s'expressen en les diferents llengües pròpies, amb una proporció respecte del castellà que varia segons les Comunitats Autònomes. La política de normalització lingüística que correspon portar a les autoritats autonòmiques (i també a l'Estat) és més factible teòricament en el cas de la ràdio i la televisió, que en el cas de la premsa. En les dues primeres, la titularitat pública del mitjà -ja sigui per gestió directa o indirecta, és a dir, en aquest darrer supòsit, per concessió administrativa- hauria de permetre un respecte al pluralisme lingüístic de manera més art. 20.3 CE), que no pas en el cas de la premsa, on la política de normalització s'ha anat canalitzant via subvencions.

La Llei 10/1989, de 3 de maig, reguladora de la televisió privada, que estableix un mecanisme per la gestió indirecta del servei públic de titularitat estatal, no sembla donar especial rellevància al dret d'accés dels grups socials i polítics més representatius (atès que pel sistema de gestió es dedueix un interès prevalent per afavorir aquells grups socials amb prou recursos econòmics, concretats en un nombre de tres) ni al respecte al pluralisme lingüístic, ja que en aquest cas es soluciona per una remissió a l'art. 4 de l'Estatut de Ràdio i Televisió. Aquesta tècnica legislativa ja va ser posada en entredit pel Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya (Dictamen n. 146, 21 de juny de 1988) entenent que la manca de precisió del legislador estatal en el present punt pot incórrer en inconstitucionalitat per vulneració de l'art. 3.3 CE. La posada en pràctica de la llei permet concloure, al meu parer i en una primera aproximació, que la manca de sensibilitat vers el fet pluralista en matèria lingüística ha estat força considerable.

Pel que fa a la ràdio, la competència compartida entre l'Estat i la Comunitat Autònoma (STC 26/1982, de 24 de maig, pel que fa a Catalunya en cas de concessió d'emissores de freqüència modulada) pot afavorir el procés de normalització, sense oblidar la possibilitat de la gestió directa o indirecta del mitjà.

Quant a la Ràdio i la Televisió, l'art. 149.1.27 CE i l'Estatut de la Ràdio i la Televisió han configurat un sistema de compartició estatal-autonòmica, en el qual les competències d'aquestes, en el seu cas, han de respectar l'ordenació bàsica que porti a terme l'Estat.

Respecte a la premsa, l'absència de premsa de titularitat estatal, a partir del desmatellament de l'organisme autònom "Medios de Comunicación Social del Estado" (sf. STC 86/1982, de 23 de desembre, que declarà la constitucionalitat de la llei que el suprimia) ha pogut influir en la manca d'una plataforma mitjançant la qual portar a terme una política consistent de normalització des dels poders públics, amb la conseqüent afectació a la garantia del pluralisme social i polític (un argument semblant però a contrario sensu el trobem amb ocasió de les reticències a admetre la televisió privada). Com hem dit abans, la política de subvencions ha estat el mecanisme prioritari que han fet servir les Comunitat Autònomes per a promocionar la llengua pròpia a la premsa periòdica, sense massa capacitat, de moment, per a competir per aquesta via amb els grans diaris i revistes escrits en castellà. D'altra banda, el Tribunal Constitucional a la sentència abans esmentada admet que res impedeix que els poders públics ostentin la titularitat dels mitjans de comunicació als quals ens estem referint.

No podem deixar de banda, una referència al suport a la cultura pròpia de ls Comunitats Autònomes, al llibre i altres mitjans de comunicació interpersonal o grupals.

Cal, com sempre, observar la concreta repartició de competències entre l'Estat i cada Comunitat Autònoma, mitjançant el que estableixen la Constitució i els respectius Estatuts d'Autonomia.

Sense ànim d'estendre'm sobre aquest darrer punt, vull destacar que en el cas de la cultura, l'art. 149.2 CE sembla demanar una coordinació -com a concurrència plena- amb les competències exclusives sobre la cultura assolides als Estatuts d'Autonomia (art. 9.3 EAC, art. 31.4 EACV, entre d'altres) que han permès introduir diferents aspectes de del llibre, deixant de banda la legislació sobre propietat intel·lectual com a competència exclusiva de l'Estat (art. 149.1.9 CE), amb l'execució, però, autonòmica.

En el cas del cinema i d'altres mitjans àudio-visuals, la concurrència de diferents títols competencials (aspectes culturals, socials, industrials) fa que sigui força difícil establir un clar repartiment competencial, que s'anirà suplint a mesura que es vagi perfilant la construcció de l'Estat de les Autonomies. Altres aspectes a destacar són els referents a les telecomunicacions i tot el món de la publicitat, que han reservat importants àmbits competencials a l'Estat.

6.- Consideració final

En definitiva, podem concloure, que el respecte al pluralisme lingüístic en el marc de la Constitució i les polítiques de normalització lingüística aprovades per les diferents Comunitats Autònomes afecten a múltiples àmbits materials de l'acció política i administrativa. L'Estat de les Autonomies construït arran de l'aprovació de la Constitució de 1978 i dels diferents Estatuts d'Autonomia encara ha d'anar perfilant la solució definitiva, en la qual la llengua pròpia d'una Comunitat trobi el seu status adult, i de cara al futur, per la via educativa, sense conflicte, permeti impregnar un model d'Estat estable -sense patrimonialismes de símbols, de llengües, d'esferes de poder, en definitiva- que respongui a l'ideal de la integració i la llibertat. Una llibertat positiva que ha d'implicar -potser sense desbordar el marc constitucional- que el plurilingüisme arribi fins i tot a les esferes centrals o generals de l'Estat espanyol.

EL DESENVOLUPAMENT DELS MITJANS DE COMUNICACIÓ A FLANDES

Elsa de Bens

Si volem fer un estudi del desenvolupament dels mitjans de comunicació a Flandes, primer que res cal recular un poc en el temps.

Quan el 1830 Bèlgica esdevé un estat independent, Flandes ja havia estat completament "afrancesada" i el mercat potencial d'una premsa flamenca era ja molt menut.

I.- Concisa història de l'holandès com llengua de cultura a Flandes.

I.1.- Causes principals de l'afrancesament a Flandes.

Diversos són els factors que han contribuït a l'afrancesament de Flandes. Una primera invasió va tenir lloc durant l'etapa borgonya (segle XV) perquè els sobirans borgonyons seguien una política antinacional.

Un segon factor desfavorable important per al desenvolupament de l'holandès a Flandes va ser la partició d'Holanda en el segle XVI, però fins aquell moment Flandes havia estat una sola comunitat lingüística amb Holanda. No obstant això, ja en el segle XVII, sota la dominació espanyola, l'holandès era encara una llengua de cultura amb tradició literària. Els periòdics més antics del segle XVII eren de fet periòdics flamencs. Flandes era pròspera i la major part dels habitants encara parlava holandès.

L'afrancesament de les classes benestants de Flandes va començar en el segle XVIII, sota la dominació austríaca. Les idees de la il·lustració francesa hi van tenir una influència important i el francès va esdevenir la llengua de cultura per excel·lència. Sota la supremacia del francès (1794-1814), l'afrancesament de Flandes esdevé una empresa seriosa. Abans de l'ocupació francesa l'holandès era parlat encara per la burgesia i al si de la família, però al llarg de la dominació francesa el francès encara va intensificar la seua influència en la llengua de l'alta societat i l'alta burgesia fins el punt d'abandonar l'holandès a favor del francès.

A més a més, l'administració central de Brussel·les utilitzava el francès com a llengua de treball i això va reforçar la tendència a l'afrancesament.

Quan Bèlgica va ser annexionada pels Països Baixos, la burgesia estava totalment afrancesada i tan sols la classe mitjana parlava encara l'holandès. El rei Guillem I va reaccionar contra l'afrancesament i va imposar una política conscient a favor de la llengua holandesa. Tanmateix, el seu govern no va ser gens popular a Flandes perquè com a protestant era totalment contrari al poder polític de l'Església Catòlica. Aquesta posició anticatòlica va obligar el Flandes catòlic a aliar-se amb la burgesia afrancesada, amb la qual van formar l'oposició. Els periòdics flamencs que s'havien creat amb el suport financer del règim holandès eren considerats com a periòdics col·laboracionistes per la major part dels flamencs.

I.1.b.- L'afrancesament de la Bèlgica independent i el desenvolupament del moviment flamenc.

Després de la independència de l'estat belga el francès va esdevenir la llengua oficial i l'holandès es va veure arraconat tot i que el moviment d'oposició va representar un fort entrebanc a aquest afrancesament, oposició que va ser l'inici del moviment flamenc que va lluitar pel reconeixement de l'holandès com a idioma oficial. La lluita, però, serà llarga.

Més de 40 anys després de la fundació de Bèlgica els flamencs encara no havien guanyat res: l'administració, la justícia i l'educació eren franceses. Les primeres lleis sobre l'idioma es votaven entre 1872 i 1883 i van significar una parcial holandització de l'administració, la justícia i l'educació. Tanmateix, els mateixos flamencs s'adonaren ben prompte que les tres lleis de l'idioma en realitat no s'aplicaven massa sovint i que sempre hi havia tota mena d'argücies per defugir-les. Els greuges i la insatisfacció anaven creixent fins endur la radicalització.

I.2.- El moviment flamenc es deixa sentir.

El 1894 es va introduir el principi de dret de vot plural i universal (és a dir, tothom tenia un vot, però l'alta burgesia en tenia de dos a tres). En principi això tan sols significava que els obrers flamencs i la petita burgesia tenien dret a votar, però, de fet, va representar el començament d'una aferrissada lluita per l'anomenada Equality Law de 1898. Aquesta llei determinava en un primer moment la igualtat com a llengües oficials tant del francès com de l'holandès.

Amb l'inici de la I Guerra Mundial encara romanien molts dels greuges. Les universitats de Flandes, per exemple, eren francoparlants, les lleis sobre l'idioma eren sovint aplicades de forma arbitrària i els més alts càrrecs de l'administració, l'exèrcit, etc. eren ocupats per francoparlants que no sabien holandès. Al llarg de la I Guerra Mundial el moviment flamenc va tenir dos grups actius. Els anomenats radicals que cercaven d'obtenir més drets per al flamenc amb el suport dels ocupants alemanys. I els que s'oposaven en el partit del Front al francès on el 80% dels soldats eren flamencs i els alts oficials de l'exèrcit tan sols parlaven francès.

Després de la guerra els radicals van ser qualificats de col.laboracionistes i el nacionalisme belga va triomfar novament. Tanmateix ja no era possible ignorar les demandes dels flamencs. En aquest sentit una important reforma va ser la introducció el 1919 del sistema de vot únic per als homes (les dones no van poder votar a Bèlgica fins 1948) que significava que tots els belgues tenien els mateixos drets polítics. La dominació demogràfica de Flandes s'expressava, ara també, en l'esfera política. La posterior democratització de la vida política i l'emancipació socioeconòmica de Flandes van ser factors molt importants en aquests aspectes.

La Universitat de Gant va aconseguir ser completament de parla holandesa el 1930, mentre la Universitat Catòlica de Lovaina introduïa algunes assignatures en holandès. Aquesta creixent consciència flamenca també es va palesar en la fundació d'organitzacions socials i culturals particulars.

També va ser molt important la llei de 1932 que determinava que la llengua regional devia ser la llengua de l'educació, cosa que va implicar la gradual desaparició de les escoles francoparlants de Flandes.

Després de la II Guerra Mundial, Flandes va arribar a ser més important econòmicament, però no tots els greuges havien desaparegut. Flamencs i valons estaven sovint enemistats políticament i com Brussel·les continuava sent francoparlant, el desig d'un estat federal va començar a créixer. Aquest procés de federalització serà lent i difícil però, avui en dia, és pràcticament enllestit tot i que flamencs i valons es troben en camps oposats. Tanmateix, s'ha d'assenyalar que el moviment flamenc ha fet un llarg camí i la major part de les seues demandes s'han materialitzat gràcies a l'acció democràtica i parlamentària.

Aquest preàmbul, potser una mica llarg, sobre l'emancipació de Flandes és necessari per entendre correctament el desenvolupament dels mitjans de comunicació a Flandes.

II.- La premsa flamenca abans de l'existència de la Bèlgica independent.

II.1.- Una florent premsa flamenca durant la dominació espanyola.

En l'àmbit geogràfic conegut llavors com a Països Baixos del Sud, que correspon a l'actual Bèlgica, tots els primers periòdics eren en holandès. Les quatre ciutats que segons un diccionari geogràfic van obtenir aquest privilegi de les autoritats espanyoles es trobaven a Flandes. L'holandès era en aquell moment una vertadera llengua de cultura i encara era parlat per l'estrat social més elevat. El nombre de flamencs que podien llegir i que podien permetre's el luxe que representava un periòdic era òbviamment limitat. De fet els periòdics del segle XVII no eren diaris; apareixien una o dues vegades a la setmana. Flandes va ser una de les primeres regions d'Europa a tenir aquest tipus de periòdics. Això era a conseqüència del fet que les ciutats més importants de Flandes i sobretot Antwerp havien creat impremtes d'excepcional qualitat que realitzaven tant el paper d'editores com el de periodistes.

Aquesta premsa de l'Antic Règim no era, òbviamment, una premsa lliure, estava subjecta a censura i servia els poders de l'època.

II.2.- L'afrancesament de la premsa durant la dominació austríaca i francesa.

Durant la dominació austríaca van arribar a Bèlgica des de França molts periodistes "il.lustrats". Fugien de França i podien continuar les seues activitats sota el govern il.lustrat d'austríacs a Bèlgica. Això implicava de manera immediata un augment de la publicació de periòdics francoparlants, amb Brussel.les com a centre principal. Durant la dominació francesa un nombre cada vegada major de periòdics francoparlants ocupava el lloc dels flamencs. Sota la dominació de Napoleó els periòdics flamencs es van veure subjectes a una obligació lingüística: tots els diaris de Flandes havien d'aparèixer en francès. En alguns casos es permetia una traducció holandesa. L'afrancesament de la premsa havia assolit unes proporcions enormes.

II.3.- La política lingüística de Guillem I fracassa i no estimula la premsa flamenca.

Ja s'ha assenyalat abans que la política lingüística respecte a l'holandès de Guillem I no va ser massa popular a Flandes perquè el rei era anticatòlic. Guillem I va donar suport financer als periòdics que es publicaven en holandès, però per a l'holandès mitjà eren periòdics col.laboracionistes.

La premsa i sobretot la premsa en francès va jugar de fet un paper important en el creixent moviment de resistència contra Guillem I. Quan té lloc la revolució contra Guillem I alguns periodistes ja havien estat expulsats de Bèlgica. Guillem I havia introduït una política de premsa més liberal, però havia limitat immediatament la "llibertat de premsa" amb estrictes lleis de repressió. Bèlgica mai no va tenir més judicis contra la premsa durant el govern de Guillem I. Els periodistes expulsats jugaran sovint un important paper polític en regressar al nou i independent estat belga i ells mateixos seran la causa que Bèlgica adopte una legislatura de premsa molt progressista el 1830.

II.4.- La feble posició de la premsa flamenca en el novíssim estat belga (1830-1848).

El 1830, quan Bèlgica obté la independència, la totalitat de la premsa era francoparlant. La política lingüística de Guillem I no havia fet encara res de diferent en aquest aspecte.

Tanmateix, Bèlgica tenia un sistema constitucional molt progressista per a aquell temps: l'article núm. 18 de la constitució garantia explícitament la llibertat de premsa i no es podia exercir cap tipus de censura.

A pesar d'això encara es va posar un entrebanc social al desenvolupament de la premsa. Es tractava de pagar una taxa per cada diari que es venia. Va ser l'anomenat "impost de la premsa". A causa d'aquesta mesura els periòdics eren molt cars i van continuar sent un privilegi de la burgesia benestant.

En l'estat independent belga van aparèixer periòdics de diverses tendències polítiques, sobretot catòlics i liberals, però, en realitat, tant sols la burgesia benestant prenia part en la vida política.

Al començament tots els periòdics diaris eren francòfons, mentre els que apareixien en holandès tan sols es publicaven d'una a tres vegades a la setmana i la seua circulació, per tant, era més reduïda.

El 1844 un grup d'escriptors van prendre la iniciativa de crear un periòdic flamenc amb el títol de Vlaamsch België (Bèlgica flamenca). Els fundadors van tenir moltes dificultats per a trobar el capital inicial necessari. De fet la major part va ser sufragada per un advocat való, Lucien Jottrand, militant del nou partit radical, que no va proporcionar els diners per a donar-li al periòdic una tendència radical, sinó que estava convençut que si els flamencs no obtenien els seus drets, Bèlgica tard o d'hora es desintegraria. Un altre dels suports financers d'aquesta revista va ser l'ambaixador de Prússia a Brussel·les; com a exemple més clar l'ambaixador va formalitzar un nombre considerable de subscriptors i va demanar formalment a Prússia suport financer per a aquest primer periòdic flamenc.

La principal raó d'aquest suport per part de Prússia al Vlaamsch België raïa en el fet que els alemanys ja comptaven amb el suport del periòdic flamenc Zollverein, que en aquella època era un periòdic molt controvertit. Aquest suport als periòdics des de l'estranger no era gens estrany en el segle XIX perquè també França donava suport financer als periòdics francòfons.

El Vlaamsch België tenia originalment 300 subscripcions en els primers quatre mesos. En aquesta època els grans diaris francòfons de Bèlgica arribaven a les 2.000 suscripcions. Per tant, el nombre de lectors flamencs no era tan menyspreable. En els trimestres següents el nombre de subscriptors cau espectacularment i, a causa de la falta de fons, el periòdic es veu obligat a plegar després de deu mesos. Quan el periòdic ja havia tancat arriben notícies de Prússia que donaven permís a l'ambaixada per ajudar financeraament el Vlaamsch België.

El primer periòdic flamenc va tenir per tant un vida ben curta. Moltes foren les raons de la fallida del periòdic: falta de diners i pocs lectors, perquè el 1844 la major part dels flamencs eren pobres i il·letrats. L'impost de premsa encara encari més el periòdic.

II.4.- L'abolició de l'impost de premsa i el creixement parcial d'una premsa flamenca com cal.

El 1848 es va abolir l'impost de premsa i això va abaratir el preu dels periòdics. Al començament aquesta mesura no va beneficiar massa els periòdics flamencs, al contrari, van ser sobretot els periòdics francòfons, amb un major potencial de lectors, els que es van beneficiar amb aquesta mesura.

Un periòdic flamenc que es publicava tres vegades a la setmana (Het Handelsblad) va passar a ser diari.

De fet, la premsa flamenca es va desenvolupar totalment a les darreries del segle XIX a causa de diversos factors que ja s'han esmentat a la introducció: una creixent consciència flamenca, l'adopció de les primeres lleis lingüístiques importants, el dret universal al vot plural, un minvament de l'analfabetisme a Flandes, etc. La urbanització de Flandes també va ser un estimulants per al creixement de la premsa flamenca: això facilitava la distribució dels periòdics.

Un altre factor molt important va ser la disminució del preu dels diaris. Aquesta reducció dels preus s'ha d'atribuir en part a la desaparició de l'impost de premsa, però sobretot al fet que havia aparegut la publicitat com una nova font d'ingressos. En inserir-s'hi publicitat, els diaris abastaven un segon mercat a més del dels lectors: el dels anunciants.

L'avanç de la tecnologia és el tercer factor important en l'origen dels periòdics de masses barats. A causa de les noves tècniques de fixació i impressió (com ara la premsa de cilindres i, després, la rotativa) era possible imprimir els periòdics més depressa i amb una tirada major.

A les darreries del segle XIX, a Flandes es van crear un bon nombre de periòdics barats, anomenats per això "periòdics de centau". Tots prenen part per un dels tres grans partits polítics: catòlics, liberals i socialistes. Quasi tots els grans periòdics flamencs que es publiquen ara van nàixer a finals del segle XIX.

Quan observem les xifres globals de la circulació de la premsa belga a la fi del segle XIX encara trobem un desavantatge entre la premsa flamenca i la francòfona, tot i que ja s'havia avançat molt. Des de la fundació de l'estat belga encà, la premsa s'havia confiat al sector privat, cosa que també va contribuir al desenvolupament d'una potencial premsa flamenca. El fet que la premsa tan sols es desenvolupara a les darreries del segle XIX es deu primer que res i sobretot a factors socioeconòmics.

A començament del segle XX, el moviment flamenc disposava d'una premsa ferma que era capaç de tenir bona cura dels seus interessos. Desavinences polítiques posteriors han posat en perill la lluita per un posterior reconeixement dels drets flamencs, especialment la premsa liberal de l'ala dreta que s'enfrontava a vegades amb algunes de les reivindicacions del moviment flamenc, com ara l'holandització de la Universitat de Gant.

II.5.- Durant l'interbellum la premsa flamenca va augmentar la seua influència encara més. El 1914 es va introduir en l'educació obligatòria i això va contribuir a un major coneixement del flamenc. Tanmateix, aquest reviscolament durarà fins a l'acabament de la II Guerra Mundial, moment en què la premsa flamenca supera la premsa francòfona en termes de circulació.

Avui (1990), la proporció entre premsa flamenca i premsa francòfona és d'1.239.587 a 876.544. Els periòdics flamencs no solament són superiors en circulació sinó que atrauen més publicitat que els seus col·legues francòfons.

Hem de ressaltar una altra vegada que els periòdics han fornit els flamencs d'un fòrum de discussió important en la lluita per la igualtat de drets i una honesta divisió dels recursos del govern. Avui en dia és sobretot la discussió sobre la federalització la que més preocupa a la premsa flamenca.

En els últims 15 anys la premsa flamenca ha hagut d'enfrontar un altre problema fonamental pel fet que a causa d'una creixent concentració hi apareixen menys diaris. A Flandes només cinc grups controlen tot el mercat de periòdics diaris que a causa de la forta competència són cada vegada més comercials i s'apropen al model de la premsa sensacionalista en la qual el desenvolupament de la vida política, econòmica i cultural de Flandes ja no és el tema central. Per exemple, els problemes matrimonials de Lady Di tenen preferència sobre els interessos de Flandes. Aquesta creixent concentració i comercialització minva la possibilitat d'elecció dels flamencs i l'estabilització d'aquest estil infantil de la premsa flamenca va unida sovint a l'encara més trivial cultura flamenca de la ràdio i la televisió.

III.- El desenvolupament de la ràdio i la televisió i el recent fenomen de la trivialització.

Atès que la ràdio no es va establir de manera permanent fins l'acabament de la I Guerra Mundial, els flamencs han ocupat en aquest aspecte una posició més sòlida que la de la premsa diària en el segle XIX.

Les primeres emissores de ràdio de la dècada dels 20 eren d'iniciativa privada amb predomini, al començament, de les emissores francòfones. Tanmateix, el 1930 es va crear una emissora pública on rebien el mateix tractament els valons que els flamencs i podien controlar respectivament els seus interessos radiofònics mitjançant les pròpies directrius autòctones... però alguns departaments com ara l'orquestra, l'administració, etc. continuaven sent comuns. Després de la II Guerra Mundial l'autonomia de les dues emissores va augmentar si cap fins aconseguir cadascuna d'elles la completa autonomia. Els anteriors departaments comuns van desaparèixer i es van dividir entre les dues comunitats. Avui en dia els governs de les dues comunitats són completament responsables dels seus propis sistemes de radiodifusió.

El 1953, quan es va crear un sistema de televisió, els flamencs van rebre el mateix tractament que els valons. Ja no hi havia cap model flamenc de lluita en 1953. De tant en tant sorgia algun tema lingüístic sensible, com ara la distribució dels drets de llicència entre les comunitats ja que aquest dret és un impost que aplega el Ministeri Nacional de Serveis Postals i Telecomunicacions que ha de ser distribuït segons un codi establert. Els flamencs paguen més impostos a causa del seu domini geogràfic, però el codi de distribució sempre té en compte aquest fet. Tanmateix, aquestes són solament conseqüències d'una llarga lluita. Avui es pot afirmar que ambdues comunitats lingüístiques tenen una completa autonomia cultural. Els conflictes que ara divideixen flamencs i valons tenen sempre relació amb l'elaboració del procés de federalització on els problemes principals són els econòmics i financers.

A causa de la creixent comercialització dels mitjans de comunicació, a Flandes es desenvolupa una nova amenaça. Quant als mitjans impressos ja hem fet referència a la creixent trivialització del contingut de la premsa.

La nova emissora de televisió comercial flamenca, VTM, que va ser creada com a complement del sistema de radiodifusió el 1989, ha baixat considerablement el contingut dels programes de televisió a Flandes. Com a conseqüència de l'enorme èxit d'aquesta emissora comercial, la pública s'ha trobat amb una forta competència i ha reaccionat amb la programació d'espais més populars. Avui, l'herència cultural flamenca ja no viu amenaçada per la majoria francoparlant, sinó per una creixent comercialització que implica una disminució del nivell dels continguts i una trivialització, tal com esdevé en altres països europeus.

A més a més en els mitjans de comunicació àudio-visuals es presenta el problema de prevenir la repressió de la pròpia identitat cultural a causa de la internacionalització dels continguts, és a dir, l'americanització de l'oferta. Les comunitats lingüístiques menudes ja van tenir problemes en el passat per omplir l'horari d'emissió amb produccions televisives pròpies. El preu d'aquestes produccions pròpies sempre és més car que els dels programes comprats. Això implica, per exemple, que el 80% dels programes de ficció de la televisió pública es compren fora, fins i tot abans de l'arribada de la televisió comercial aquests programes eren de producció nord-americana.

La nova emissora comercial programa quasi exclusivament programes americans de ficció perquè són alhora més barats i ofereixen la seguretat d'assolir major popularitat entre els espectadors. Molta gent es pregunta si aquesta abundància de programes de televisió americans no marca el començament de la dallasificació de la cultura flamenca.

Es ben sabut que la Comissió Europea vol contrarestar aquesta invasió de la televisió americana obligant les emissores europees a emetre una determinada quantitat de programes de producció pròpia. Tanmateix la qüestió principal se centra en si, en aquest sentit, no s'han descurat els típics problemes de les comunitats lingüístiques menudes. Potser siga millor que la preeminència de la televisió americana siga reemplaçada per produccions franceses, alemanyes o britàniques, però per a les cultures lingüístiques més menudes el perill de la pèrdua de la pròpia identitat cultural continua sent un problema real.

Amb aquest article hem tractat de mostrar que els flamencs han triomfat en guanyar els seus drets mitjançant una lluita democràtica, parlamentària. L'holandès ha esdevingut un llegatge oficial de cultura que disposa d'un sistema de mitjans de comunicació completament desenvolupat. Tanmateix, els flamencs no han de baixar la guàrdia i han de lluitar per defensar la pròpia identitat cultural en vista al creixent corrent de comercialització i internacionalització dels mitjans de comunicació.

Elsade Bens
Traducció: Vicent Hdz. Esteve